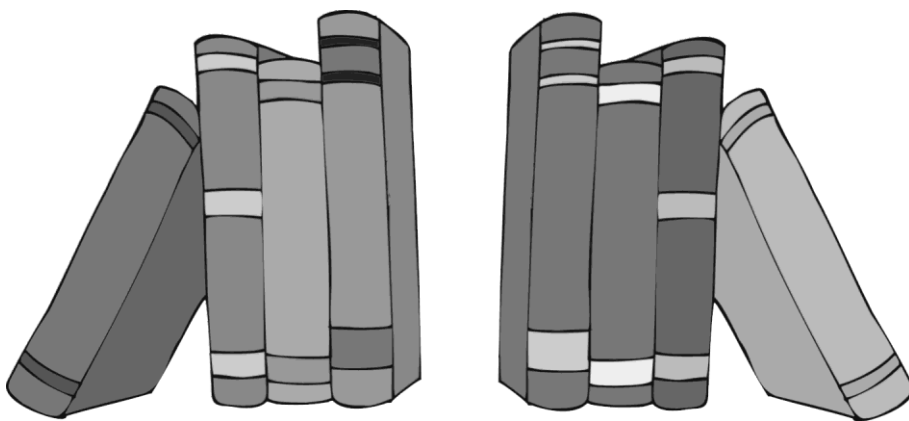

METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM V PREŠOVE

**Súbor historických dokumentov k národným dejinám
pre gymnázia**

METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM V PREŠOVE

**Súbor historických dokumentov k národným dejinám
pre gymnázia**

- 2003 -

Názov : Súbor historických dokumentov k národným dejinám
pre gymnázia

Zostavovatelia : Mgr. Erik Laktič
Mgr. Miriam Sakmárová
PhDr. Ľubomír Sobek

Recenzenti : PhDr. Milan Skladan
PhDr. Tatiana Matlovičová

Jazyková úprava : PhDr. Tatiana Matlovičová

Vydavateľ : Metodicko-pedagogické centrum v Prešove

Za vydanie
zodpovedá : PhDr. Ivan Pavlov, PhD.
riaditeľ MPC

Náklad : 100 ks

Rok vydania : 2003

1. vydanie

ISBN 80-8045-311-X

OBSAH

ZÁKLADNÉ OTÁZKY

K ANALÝZE HISTORICKÉHO PÍSOMNÉHO PRAMEŇA 5

I. POČIATKY SLOVENSKÝCH DEJÍN 6

- 1 Zo spisu O obrátení Bavorov a Korutáncov 6
- 2 Pozvanie vierozvestcov, Život Konštantína-Cyrila 6
- 3 Ibn Rusta o živote veľkomoravských Slovienov 7
- 4 Bitka pri Bratislave (907), Aventinove letopisy 7

II. SLOVÁCI V UHORSKU 8

- 1 Z Menšej legendy o Štefanovi 8
- 2 Spišskosobotská kronika o vpáde Tatárov 8
- 3 Obrázková kronika z roku 1356 o bitke pri Kressenbrunne
na Moravskom poli v roku 1260 9
- 4 Obrázková kronika z roku 1358 o bitke pri Rozhanovciach 9
- 5 Úryvok z kroniky Magistra Jána o Ľudovítovi Veľkom 10
- 6 Ján z Turca o tretej a štvrtej husitskej výprave na Slovensko 10
- 7 Privilégium pre žilinských Slovákov z roku 1381 11
- 8 Úryvok z kráľovských výsad, ktoré Karol Róbert
udelil Kremnici roku 1328 11
- 9 Úryvok z listu ostrihomského arcibiskupa Jána zo Sredny
mestu Bratislava z 28. júla 1467 12

III. VÝVOJ PO MOHÁČSKEJ BITKE 13

- 1 Zápisky z Levočskej knihy Gašpara Haina o udalostiach
v Levoči a v okolí v čase Bočkajovho a Betlenovho povstania 13
- 2 Z výhražného listu tureckého bega Ibrahima z Nových Zámkov
richtárovi a obyvateľom Hlohovca z roku 1683 13
- 3 Nariadenia Františka II. Rákociho z rokov 1703 - 1705 14
- 4 Konečný rozsudok na súdnom pojednávaní so zbojníkom
Jurajom Jánošíkom v Liptovskom sv. Mikuláši, 16. - 17. 3. 1713 14

IV. OSVIETENSTVO A FORMOVANIE MODERNÉHO SLOVENSKÉHO NÁRODA 15

- 1 Obmedzovanie nekatolíkov 15
- 2 Dotazník k urbárskej regulácii 16
- 3 Hlavné zásady Ratio educationis 16
- 4 Patent Jozefa II. o zrušení nevoľníctva v Uhorsku 17
- 5 Predhovor k Dissertatio philologico-critica... 19

6	Encyklopédia poľnohospodárov	19
7	Ján Kollár o slovanskej vzájomnosti	20
8	Štúrova reč na uhorskom sneme vo veci zrušenia poddanstva	20
9	Štúrova reč pred slovenskými dobrovoľníkmi prvej výpravy v septembri 1848	21
V.	SLOVENSKO PO REVOLÚCII A V OBDOBÍ DUALIZMU	23
1	Vládni dôverníci za oddelenie Slovenska	23
2	Štúrov náhľad na Rakúsko a slovenskú otázku v porevolučných rokoch	23
3	Návrh na Privilegiálnu listinu na zriadenie a organizáciu osobitného slovenského dištriktu či okolia	24
4	Z Hurbanovho článku „Čo nás učia dejiny?“	25
5	Z Príhlasu spolku Živena	25
6	Kam orientovať slovenskú politiku	25
7	Ako dosiahnuť náš veľký národný cieľ	26
8	Koloman Tisza nenašiel slovenský národ	26
9	Kto siahol na Matičné fondy	27
10	Slovenská národná strana pred voľbami do snemu	27
11	Bratislavský prvý máj 1890	28
12	Hlasisti o svojom programe	28
13	Biskup trestá nebezpečného buriča	28
14	Kritika apponyiovských zákonov	29
15	Krviprelatie na černovskej ulici	29
16	Škótsky vedec o Uhorsku	30
VI.	PRVÁ SVETOVÁ VOJNA A VZNIK ČESKOSLOVENSKA	31
1	Po stopách ťažkých bojov v Šariši	31
2	Základné uznesenia Clevelandskej dohody	31
3	Štefánik medzi krajanmi v Petrohrade	32
4	Cenzor vedel, čo vyhadzuje... ..	32
5	Ferdiš Juriga: Trpáctvo a čin	33
6	V Martine 30. októbra 1918	33
VII.	ČESKOSLOVENSKO 1918 - 1938	34
1	List A. Janouška ministerstvu zahraničných vecí v Prahe	34
2	Úryvok z prejavu Milana Hodžu v Národnom zhromaždení, 1921	34
3	Jozef Tiso: O ideológii Slovenskej ľudovej strany, 1930	35
4	Z vyhlásenia poslancov a senátorov HSL'S 19. septembra 1938	35
5.	Z dokumentov, ktoré prijali reprezentanti slovenských politických strán v Žiline 6. 10. 1938	36

6	Jozef Tiso v bratislavskom rozhlase, november 1938	36
VIII.	SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939-45 A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE	37
1	Povedali o zasadnutí slovenského snemu 14. 3. 1939	37
2	Gejza Medrický, generálny tajomník HSL'S a minister hospodárstva, 1942	37
3	Z listu pápeža Pia XII. adresovaného prezidentovi J. Tisovi	37
4	Holocaust na Slovensku	38
5	Vystúpenie ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša v rozhlase 29. augusta 1944	38
6	Stanovisko prezidenta J. Tisu k povstaniu	39
7	Generál A. Malár sa 30. 8. 1944 obrátil v rozhlasovom prejave na príslušníkov slovenskej armády	40
8	Z prejavu J. Tisu 30. 10. 1944 v Banskej Bystrici	40
9	Deklarácia Slovenskej národnej rady z 1. septembra 1944	41
10	Situačné hlásenie generála Rudolfa Viesta do Londýna zo dňa 22. 10. 1944	42
11	Z hlavného referátu G. Husáka na konferencii KSS v Košiciach 28. 2. 1945	43
IX.	ČESKOSLOVENSKO V ROKOCH 1945-68	44
1	Z Košického vládneho programu	44
2	Boje medzi KSS a DS v roku 1946	44
3	Stanovisko československej vlády z 10. 7. 1947 odmietajúce účasť na konferencii	44
4	Zvrátená justícia podáva výkony	45
5	Z posledného listu V. Clementisa príbuzným	45
6	Zo spomienok Zdeňka Mlynára	46
X.	POKUS O DEMOKRATIZÁCIU ČESKOSLOVENSKA V ROKU 1968 ..	47
1	Dvetisíc slov, ktoré patria robotníkom, poľnohospodárom, úradníkom, umelcom a všetkým	47
2	Varšavský list	48
3	Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČ z 21. 8. 1968	49
4	„Pozývaci list“ nepodpísanej skupiny „štátnych a straníckych činiteľov“, zverejnený TASS 21. augusta 1968	50
5	Vyhlásenie vlád piatich štátov Varšavskej zmluvy k občanom ČSSR z 21. 8. 1968	51
6	Komuniké o československo-sovietskom rokovaní v Moskve v dňoch 23. - 26. augusta 1968	52

7	Výzva prezidenta republiky, predsedu NZ, predsedu vlády a prvého tajomníka ÚV KSČ z 28. 8. 1968	54
8	Rezolúcia z aktívu funkcionárov Tesla Strašnice z 28. 8. 1968	55
XI.	OBDOBIE NORMALIZÁCIE	56
1	Proti „antisocialistickým žvlom“	56
2	Zo spomienok Alexandra Dubčeka	56
3	Ako nás videli zo Západu	56
4	„Všetci môžeme hovoriť pravdu ...“	57
5	Východiskom je občianska aktivita	57
	POUŽITÁ LITERATÚRA	58

ZÁKLADNÉ OTÁZKY K ANALÝZE HISTORICKÉHO PÍSMENNÉHO PRAMEŇA

Nasledujúce otázky je možné použiť pri analýze akéhokoľvek historického písomného prameňa:

1. Kto je autorom prameňa?
2. Kedy žil autor prameňa?
3. Informuje nás autor ako očitý svedok, alebo má informácie sprostredkované?
4. O čom vypovedá prameň? O čom rozpráva?
5. O aký druh písomného prameňa ide? (správa, zmluva, dokument, novinový článok, ...)
6. Akým spôsobom píše autor?
7. Sleduje autor nejaký zámer?
8. V ktorých častiach prameňa uvádza autor fakty?
9. V ktorých častiach prameňa autor hodnotí?
10. Je autor nestranný, snaží sa byť objektívny?
11. Je autor zaujatý, straní niekomu?
12. Čo autor zamlčal, čo nespomína?
13. Ktoré slová alebo pojmy sú neznáme?
14. Ktoré mená spomínané v texte sú neznáme?

V publikáciách Výber historických dokumentov k svetovým dejinám sme uviedli niekoľko príkladov detailnejších otázok k podrobnejšiemu rozboru historického písomného prameňa. Nie je našim zámerom ani ambíciou presne určiť, aké otázky pri rozbere textu položiť či nepoložiť. Napokon, závisí to aj od toho, či rozbor textu robíme na začiatku tematického celku či konkrétnej témy vyučovacej hodiny, počas výkladu, či ako súčasť opakovania prebratého učiva. Preto tu ponechávame miesto na kreativitu každého učiteľa, ktorý tieto texty dostane do ruky a bude s nimi pracovať.

Výber dokumentov má slúžiť ako doplnok k učebniciam dejepisu pre 1. - 3. ročník gymnázií, preto neobsahuje ukážky dokumentov zaradených do týchto učebníc, a tým ani nepokrýva celý rozsah preberaného učiva podľa učebných osnov.

I. POČIATKY SLOVENSKÝCH DEJÍN

1 ZO SPISU O OBRÁTENÍ BAVOROV A KORUTÁNCOV

V rokoch 830 - 833 dával knieža Mojmír základ veľkomoravskému štátu a spojil predkov Slovákov a Moravanov do jedného útvaru. Uvedený text pochádza zo sťažnosti salzburského arcibiskupa pápežovi po uväznení panónsko-moravského arcibiskupa Metoda v rokoch 871 - 873. Je to vlastne jediná, a preto i veľmi dôležitá správa o vyhnaní Pribinu a jemu verných veľmožov z Nitrianska.

Istý Pribina, vyhnaný Mojmirom, kniežaťom Moravanov nad Dunajom, prišiel k Ratbodovi. Ten ho hneď predstavil pred nášho pána kráľa Ľudovíta a na jeho rozkaz bol vyučený vo viere a pokrstený v kostole svätého Martina na mieste nazývanom Treisma, a to na dvorci, patriacom k salzburskej stolici.

Na prosbu verných spomenutého kráľa udelil kráľ Pribinovi do léna akúsi časť dolnej Panónie okolo rieky nazývanej Zala. Potom sa tam on začal usídľovať a stavať pevnosť v akomsi háji a močiaroch rieky Zala a zo všetkých strán zhromažďovať ľudí a na onom území sa rozširovať.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 9

2 POZVANIE VIEROZVESTCOV, ŽIVOT KONŠTANTÍNA-CYRILA

*Knieža Rastislav si uvedomoval, že skutočnú nezávislosť môže Veľká Morava získať iba ak sa zbaví vplyvu franských misionárov. Po neúspechu u pápeža požiadal byzantského cisára Michala III. o vyslanie slovanských vierozvestcov. V prvej staroslovienskej literárnej pamiatke **Život Konštantína-Cyrila** z 9. storočia sú zachytené okolnosti tohto pozvania.*

Rastislav, totiž moravské knieža, súc vnuknutý Bohom, poradil sa so svojimi kniežatami a poslal k cisárovi posolstvo, ktoré hovorilo: *Hoci ľudia naši sa odvrhli od pohanstva a podľa kresťanského zákona sa držia, učiteľa nemáme takého, ktorý by nám v našom jazyku pravú vieru kresťanskú zvestoval, aby sa aj iné krajiny, to vidiac, pripodobnili nám. Teda pošli nám vladyka, biskupa a učiteľa takého. Lebo od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza.*

Zhromaždiac radu cisár prizval Konštantína Filozofa a dal mu počuť reč túto. I povedal: *Viem Filozof, že si ustatý, ale treba ti ta ísť, lebo tieto veci nemôže nikto iný vykonávať, iba Ty. Teda dám Ti dary mnohé a choď, pojmi svojho brata Metoda, lebo vy ste Solúnčania a Solúnčania všetci čisto po sloviensky rozprávajú.*

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 11

3 IBN RUSTA O ŽIVOTE VEĽKOMORAVSKÝCH SLOVIENOV

Arabský cestovateľ Ibn Rusta sa zoznámil zo životom Slovanov za vlády kniežata Svätopluka a vo svojom spise z 10. storočia ho opisuje nasledovne:

Svojho vládcu nazývajú subandžakom (županom), sú mu poslušní. Sídlo vládcu je v prostriedku slovanského územia. Najvznešenejší je ten, ktorému prislúcha titul knieža kniežat a volajú ho Swjatubulk (Svätopluk). Má väčšiu moc než subandž, ktorý je jeho zástupcom. Tento panovník má aj kone. Jeho jedlo sa zhotovuje z mlieka. Má dobré, mocné a drahocenné brnenie. Mesto, v ktorom sídli, nazýva sa Džirwáb (Džarádust). V každom mesiaci sú vyhradené tri dni na trhy, kde predávajú a kupujú.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 13

4 BITKA PRI BRATISLAVE (907), AVENTINOVE LETOPISY

Jednou z príčin rozpadu Veľkej Moravy bol aj príchod maďarských kmeňov do Podunajska. Roku 907 zviedli Maďari dôležitú bitku s Bavormi pri Bratislave. Okolnosti tejto bitky sú opísané v Aventínových letopisoch. Zároveň nám slúžia aj na datovanie zániku Veľkej Moravy, ktorej bojovníci sa pri opise bitky nespomínajú.

Len čo Maďari zbadali, že sa na nich chystá útok, s nespočetnou jazdou, ktorá mala vtedy najväčšiu prevahu, zaútočili, akoby rýchlymi koňmi chceli preraziť šík, spustili veľmi hustý dážď striel, Bavorov zasypali šípmi, čo vrhali z lukov a opäť ustúpili. Boli rýchlejší ako naše vojsko vyzbrojené ťažkou výzbrojou. Keď sa verilo, že sa vzdialili, prišli znova, takou istou rýchlosťou aj prenasledovali, aj sa dávali na útek. Zatiaľ čo by si myslel, že ty si zvíťazil, bol si v najväčšom nebezpečenstve. Maďari zďaleka šípmi zasahovali nepriateľov. Bola v nich taká veľká ľstivosť, taká prudká rýchlosť a taká značná skúsenosť v boji, že sa s istotou nevedelo, či sú nebezpečnejší, keď sú vzdialení, či prítomní, keď sú na úteku či v pätách, keď predstierajú bojové ticho, či vedú vojnu. Keď sa teda silným útokom prihnali, popchnúc koňa, dvojakým spôsobom vrhali oštep, hádzali kopije, útočili sprava, zľava, spredu a zozadu a našich vysilili, potom sa zo všetkých strán privalili, zo všetkých strán napadli unavených Bavorov, premohli, porazili a pobili ich.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 17

II. SLOVÁCI V UHORSKU

1 Z MENŠEJ LEGENDY O ŠTEFANOVI

Zápas o nástupníctvo po veľkokniežati Gejzovi vyvrcholil roku 997 na brehoch Hrona medzi šomodským veľmožom Kopáňom a nitrianskym údelným vojvodom Štefanom. Štefan sa opieral aj o slovanské veľmožské rody Huntovcov a Poznanovcov a jeho víťazstvo otvorilo cestu christianizácii a federalizácii štátu. Roku 1000 bol pápežom Silvestrom II. korunovaný za prvého uhorského kráľa.

Ale niektorí zo šľachty, v ktorých sa zahniezdila rozmarnosť a duchovná ľahostajnosť, si uvedomovali, že zanechali svoje zvyky z prinútenia, z diablovho popudu pohrdli súdmi kráľovskými, navrátili sa v duchu k predchádzajúcemu životu v rozkoši a pozdvihli proti kráľovi zbrane. Začali teda pustošiť jeho mestá, plieniť dvorce, lúpiť jeho statky, zabíjať služobníkov, skrátka aby som o ostatnom pomlčal - kráľovi sa vysmievať. A keď nechceli svoje zvrátené cesty zanechať a ich zbesilosť bola nenásytná, kráľ, spoľahnúc sa na nebeskú pomoc, vytiahol s množstvom svojho vojska, aby potlačil zúrivosť svojich nepriateľov. V tých dňoch práve dobývali mesto, ktoré sa obecne nazýva Veszprém: tak si to zaumienili kráľovi na posmech, že sa totiž usadia tu, kam kráľ prichádza a kde rád pobýva, aby si tak umožnili ľahšie sa zmocniť iných pevností. Riadením božej milosti sa im kráľ postavil a dali sa navzájom do rozhodného boja, jedni spoliehajúc sa na vieru, druhí len na zbrane. Nakoniec boli nepriatelia porazení ...

Beneš, Z.: Dějiny středověku, s. 35

2 SPIŠSKOSOBOTSKÁ KRONIKA O VPÁDE TATÁROV

Na jar 1241 vtrhli do Uhorska vojská Tatárov. Formálnou zámienkou ich vpádu sa stalo prijatie Kumánov, ktorých kráľ Belo IV. na jeseň 1239 usadil v medziriečí Dunaja a Tisy. Tatárske hordy šíрили skazu, hrôzu a smrť. Dôsledky tatárskeho vpádu krajina pociťovala ešte niekoľko desiatok rokov. Miestami bola vyvraždená celá polovica obyvateľstva, stovky osád ľahli popolom v dôsledku neobrábania pôdy vypukol hladomor.

Roku Pána 1241 vtrhli do krajiny s päťstotisíc bojovníkmi Tatári a spôsobili nielen v uhorskej krajine, ale aj v Poľsku, Sliezske i v ďalších krajinách veľkú pohromu a biedu drancovaním, zabíjaním, väznením a požiarom. Kráľ Belo začal proti nim bojovať a bol porazený. A zničené bolo všetko vojsko krajiny. Kráľa zahnali až k moru, jeho brata Kolomana zabili ... Po odchode Tatárov zomieralo od hladu viac ľudí, než ich bolo vtedy zabitých a zajatých. Nastal taký veľký hlad, že matky jedli svoje deti a ľudia boli nútení jesť namiesto múky hlinu z istého vrchu, ako sa o tom zmieňuje Martinova kronika. Možno sa nazdávať, že sa to stalo na

vrchu, kde stojí kláštor kartuziánov, lebo Spišiaci obohnali vtedy tento vrch múrom, čo sa dá ešte vidieť, a tak sa zachránili s deťmi a manželkami pred tatárskou ukrutnosťou. Potom Tatári odišli smerom do Poľska a do Sliezska, kde bol so svojim vojskom porazený Henrich, syn svätej Hedvigy. Potom prišli Česi s ďalšími dobrými vojakmi a porazili Tatárov. Vzápätí postavili Spišiaci mesto Levoču, aby v budúcnosti mohli byť väčšími bezpeční pred nepriateľmi.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 25

3. OBRÁZKOVÁ KRONIKA Z ROKU 1358 O BITKE PRI KRESSENBRUNNE NA MORAVSKOM POLI V ROKU 1260

Ambiciózna politika najstaršieho syna kráľa Belu IV. Štefana narazila na mocného protivníka v osobe českého kráľa Přemysla Otakara II. v boji o Korutánsko. V bitke pri Kressenbrunne Přemysl Otakar II. porazil uhorské vojská a Belo IV. sa zriekol nárokov na Štajersko, ktoré dovtedy ovládal jeho syn Štefan.

... Kráľ Belo sa potom vrátil z prímorských oblastí a uhorskí vojaci zabili v bitke pri Viedenskom Novom meste bojachtivého muža Fridricha, rakúskeho vojvodu (prebodli mu čelusť). No hoci tento vojvoda v boji padol, kráľ Belo s Uhrami nedosiahol víťazstvo. Neskôr ten istý kráľ zhromaždil roku Pána 1260 sa svojim synom Štefanom i s kumánskym vojvodom Alprom blízko Moravy početné vojsko namierené proti českému kráľovi Otakarovi. Avšak 13. júla utrpel porážku a ušiel k Hainburgu. Bol to človek mierumilovný, vo vojenských výpravách a bitkách nemal vôbec šťastie.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 27

4 OBRÁZKOVÁ KRONIKA Z ROKU 1312 O BITKE PRI ROZHANOVCIACH

15. júna 1312 v bitke pri Rozhanovciach neďaleko Košíc Karol Róbert porazil vojsko odbojných synov nebohého palatína Omodeja z rodu Abovcov, posilnené pomocnými oddielmi Matúša Čáka. Rozhanovská bitka bola vyvrcholením nepriateľských vzťahov medzi kráľom a Omodejovcami, ktoré s plnou silou prepukli už v predchádzajúcom roku.

Roku Pána 1312 obliehal kráľ Karol so svojimi vojenskými silami kráľovský hrad Šariš, ktorý vlastnil z poverenia veľmi silného veľmoža Matúša, Mikulášov syn Demeter. Tento Matúš poslal na pomoc Demetrovi (do boja) proti kráľovi tisícšesťdesť kopijníkov z radov žoldnierov a takmer celú svoju vojenskú moc, aby silným náporom zahnal kráľa čo najďalej od hradu. Keď sa kráľ dopočul o ich príchode, nazdával sa, že sa im nemôže postaviť na odpor, a preto odtiahol na Spiš ... Medzitým kráľ nachádzajúci sa s vojskom v ktoromsi údolí pri Hornáde

vykonal sviatosť pokánia ... a všetci sa pripravili podstúpiť predovšetkým smrť. Najzatejšší nepriatelia pokoja sa chopili zbraní a dali sa zostupovať z vrcholca do spomínaného údolia, pripravení na boj proti kráľovi. 15. júna v piatok, na sviatok mučeníkov sv. Víta a Modesta (sa odohrala) na stráni uvedeného vrchu veľmi krutá bitka, aká sa v Uhorsku neprihodila od čias vpádu Tatárov. Hoci na strane kráľa padli mnohí, jednako získal slávne víťazstvo ...

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 29

5 ÚRYVOK Z KRONIKY MAGISTRA JÁNA O ĽUDOVÍTOVI VEĽKOM

Po smrti Karola Róberta z Anjou nastúpil na uhorský trón jeho 16-ročný syn Ľudovít I. (Veľký - 1342 - 1382). V úryvku z kroniky Magistra Jána sú opísané udalosti z tzv. vojny o neapolské dedičstvo (1347 - 1350), počas ktorej sa snažil zabezpečiť pre uhorských Anjouovcov neapolské dedičstvo po zavraždení svojho mladšieho brata Ondreja, nádejného dediča neapolského trónu.

Medzitým kráľ, ktorý zvyčajne počas vojenskej výpravy prechádzal denne nepretržite ozbrojený na koni medzi oddielmi ťažkoodencov, prišiel so svojím vojskom, obľahol hrad Canosu, a potom sa ho útokom zmocnil, a či skôr znovudobyl. No keď sa ozbrojený náhlil vystúpiť doň po rebríku, silno ho zasiahli vrhnuté kamene, zrútil sa do hradnej priekopy a utrpel ťažké zranenie na tele. Baróni a rytieri mu vyčítali, že sa podujal na niečo, čo sa nepatrí na Kráľovskú výsosť.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 31

6 JÁN Z TURCA O TRETEJ A ŠTVRTEJ HUSITSKEJ VÝPRAVE NA SLOVENSKO

Kronikár Ján z Turca vo svojej kronike z roku 1488 opisuje okolnosti vpádu husitov na Slovensko v rokoch 1431 - 1434. Počas nich veliteľ väčšej husitskej jednotky, Blažek z Borotína, ovládol na dlhší čas Trnavu. S Bratislavčanmi za odmenu pristúpil na tzv. boží mier, aby si mohol dať do poriadku svoje obchodné záležitosti.

... (Žigmund) snažil sa získať korunu Rímskeho kráľovstva, na celom svete najslávnejšiu, ako aj diadém cisárskeho majestátu. Ochranu krajiny zveril najpoprednejším mužom a opraty koní obrátil smerom k mestu Rímu. Určení ochrancovia neochraňovali dobre Uhorské kráľovstvo počas neprítomnosti panovníka. Lebo v roku spasenia 1431 (v skutočnosti roku 1432), keď kráľ odišiel do cudzích krajín vybavovať svoje záležitosti, istý Blažek, muž s nepatrným majetkom a menom, dal dovedna z uhorských a českých vojakov bažiacich po

koristi veľkú armádu. Keď mešťania usnuli v nočnom pokoji, vtiahol nebadane do Trnavy, do mestečka s vysokými vežami, ktoré sú spojené tehlovými hradbami. Zmocnil sa tejto pevnosti a jeho ozbrojená sila vzrástla. Ako prudká víchrica vrútil sa do severných oblastí krajiny, ktoré my nazývame Matúšovou krajinou, nešetiac ani cirkevné imanie, ani pohlavie, ani vek a všetko až po Dunaj ohňom a mečom spustošil a ukojil nenásytnú túžbu po koristi. A bol by prenikol ešte ďalej, keby spomínaní ochrancovia neboli zhromaždili v celom Uhorsku početné vojsko a skrotili jeho chůtky.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 35

7 PRIVILÉGIUM PRE ŽILINSKÝCH SLOVÁKOV Z ROKU 1381

Žilinské privilegium pre Slovákov zabezpečovalo polovicu miest v mestskej rade Slovákom a polovicu Nemcom. Nemci mali dovtedy v mestskej rade väčšinu miest, čím porušili starý zvyk o rovnakom pomere. Ľudovítovo privilegium svedčí o boji uprostred vládnucej vrstvy žilinského obyvateľstva, medzi „ringbürgermi“. Členstvo v mestskej rade malo hospodársky význam (udeľovanie prác, kontrola cechov, súdnictvo atď.).

... naši slovenskí mešťania a hostia zo Žiliny sa nám veľmi sťažovali, že podľa starého zvyku a výsady bývali za prísazných mešťanov a do mestskej rady volení a ustanovení v rovnakom počte Slováci a Nemci, teraz ale Nemci nechcú pripustiť zvolenie Slovákov za prísazných mešťanov a do (mestskej) rady. Pretože (Slováci) v Žiline aj v celej okolitej provincii sú početnejší ako nemeckí mešťania a hostia ..., aby sa utíšili a prestali roztržky a spory medzi slovenskými a nemeckými mešťanmi ... spolu s našimi barónmi sme rozhodli, aby sa spomedzi slovenských a nemeckých mešťanov a hostí volili a ustanovovali vždy v rovnakom počte prísazní prísediaci a aby sa spomínaným slovenským mešťanom a hostom dovoľovalo stať sa členmi mestskej rady.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 31

8 ÚRYVOK Z KRÁĽOVSKÝCH VÝSAD, KTORÉ KAROL RÓBERT UDELIL KREMNICI ROKU 1328

Kráľ Karol Róbert z Anjou (1308 - 1342) udelil hostom zhromaždeným v blízkosti kremnických zlatých baní mestské výsady. S cieľom zabezpečiť ďalší rozmach mesta udelil tamojším baníkom a ťažiarom dvojmíľový okruh, v ktorom všetka dovtedy nevyužívaná pôda a lesy mali patriť pod právomoc nového banského mesta.

Kráľovská Výsosť z titulu riadenia krajiny má sa starať, aby poddaní mali istý zákon, aby neboli obťažovaní nad svoje slobody, ako je vyslovené všetkým, že My pozorujúc, že sláva kráľovská rastie s množstvom ľudu, všetkým našim hostom,

ktorí sa zhromaždili a zhromaždia v budúcnosti v Kremnici, na znak kráľovskej milosti a na radu barónov a prelátov nášho kráľovstva povoľujeme toto večnej slobody predprávo: Aby tí istí hostia naši, z tej istej Kremnice, mali slobodné právo na užívanie dvoch míľ zeme, čiže lesov neobývaných, im susedných a s nimi sa stýkajúcich ... Tí istí naši hostia majú užívať tie isté slobody, aké užívajú hostia v Kutnej Hore Českého kráľovstva ...

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 33

9 ÚRYVOK Z LISTU OSTRIHOMSKÉHO ARCIBISKUPA JÁNA ZO SREDNY MESTU BRATISLAVA Z 28. JÚLA 1467

29. mája 1465 poveril pápež Pavol II. ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza a päťkostolského biskupa Jána Pannonia, aby zriadili v Uhorsku univerzitu. Jej sídlom sa z vôle kráľa Mateja Korvína (1458 - 1490) stala Bratislava. S prosbou o zabezpečenie jej nerušenej prevádzky sa Ján Vitéz obrátil na Bratislavčanov.

Ján, z Božej milosti arcibiskup ostrihomský ... prímas Uhorska ... pozdrav rozumným mužom ... mesta Bratislavy. Viete, že z povolenia Apoštolskej stolice a z vôle ... nášho kráľa bola zriadená v meste vysoká škola a pre tú príčinu ... posielame Vám pozdrav ... aby sa začali prednášky. V krátkom čase tiež prídu aj iní profesori, ktorých som poslal získať sčasti z Talianska, sčasti z Francúzska ... Nedovoľte, aby im niekto robil ťažkosti, ale naopak, chráňte a hájte ... profesorov a študentov ... proti akýmkoľvek prekážateľom. Dané v Ostrihome v sobotu po sviatku Rozoslania apoštolov roku 1467.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 37

III. VÝVOJ PO MOHÁČSKEJ BITKE

1 ZÁPISKY Z LEVOČSKEJ KNIHY GAŠPARA HAINA O UDALOSTIACH V LEVOČI A V OKOLÍ V ČASE BOČKAJOVHO A BETLENOVHO POVSTANIA

Začiatkom 17. storočia sa uskutočnili dve protihabsburské povstania vedené Štefanom Bočkajom (1604 - 1606) a Gabrielom Betlenom (1618 - 1620). Obe výrazne zasiahli aj do života na Spiši, ako o tom svedčí ukážka pochádzajúca z Levoče od Gašpara Haina.

28. 10. 1604 Blažej Lipay, Bočkajov kapitán pritiahol ku Košiciam a mesto sa vzdalo. 9. 11. Bočkajovi hajdúsi v počte niekoľko tisíc prišli ku Spišskému hradu. Hneď vyplienili Spišskú kapitolu a celý Spiš prinútili, aby sa im poddal ... Blažej Lipay vyzval listom aj naše mesto Levoču, aby sa poddalo. Inak ho navštívi ohňom a mečom. V nedeľu dňa 29. 9. 1619 jeho kniežacia výsost' Gabriel Betlen s veľkou slávou vtiahol do Levoče. Bol slávnostne privítaný mestskou radou a ešte pred bránami mu boli odovzdané kľúče od mesta. Mestská garda stála od hornej brány až k domu pána Rolla s rozvinutými zástavami a delá strieľali zo všetkých veží. Mal so sebou asi desaťtisíc chlapov vojska, ktoré sa ubytovalo sčasti pred bránami mesta a po okolitých dedinách. Ľuďom však narobili veľa škôd, spálili všetky ploty, mlyny, majere i mestecká a dediny vyrabovali a v Spišskom Podhradí spálili päť domov.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 59

2 Z VÝHRAŽNÉHO LISTU TURECKÉHO BEGA IBRAHIMA Z NOVÝCH ZÁMKOV RICHTÁROVI A OBYVATEĽOM HLOHOVCA Z ROKU 1683

Po bitke pri Moháči sa bezprostredným susedom južných oblastí Slovenska stala Osmanská ríša. Jej vojská aj napriek mierovým dohodám ohrozovali mestá i dediny na celom južnom Slovensku. Mestá, ktoré sa chceli uchrániť pred priamym útokom tureckých vojsk, museli každoročne odvádzať tureckému begovi dane. Keď svoju povinnosť nesplnili načas, posielal im beg podobné výhražné listy.

Vy hlohovskí richtári a mešťania, hlavatí psi, hodní na ražeň! Koľko listov už išlo k Vám, aby ste nečakajúc ani dňa ani hodiny zaplatili všetku daň, akú máte príčinu, že to nechcete urobiť, vy psi? Nemáte vôľu sa podrobiť? Počujte teda môj prísny a posledný príkaz. Ak milujete svoje životy a majetky, ženy a deti, zaplaťte, čo ste povinní. Ak však neprídete ku mne dnes, alebo zajtra nezaplatíte, ja sám vás vyhladám a odvečiem vás kresťanských psov, i od materinských prs, čo by ste ako nariekali, vy neposlušní psi.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 61

3 NARIADENIE FRANTIŠKA II. RÁKOCIHO Z ROKOV 1703 - 1705

Posledným protihabsburským povstaním bolo povstanie vedené sedmohradským kniežaťom Františkom II. Rákocim (1703 - 1711). Najmä na začiatku bolo povstanie úspešné, pretože ho podporovali poddaní, mešťania i zemanovia sužovaní habsburskými žoldniermi. Rákoci obsadil veľkú časť územia Slovenska. Ako vládca tohto územia vydával aj rôzne nariadenia, ktoré sa týkali práv a povinností poddaných.

Kedže poddaní, ktorí sa verne ku mne pridali, už nechcú ďalej svojim pánom slúžiť, platiť dane a robotovať, nariaďujem, aby zostali od všetkých bremien oslobodení. Neposlušných, bezočivých, zaťatých, všetku slobodu si nárokuje, ale zbrani sa vyhýbajúcich roľníkov treba trestať. Pri príležitosti terajšej revolúcie poddaní vystrčili rohy, nechcú platiť dane, ani plniť služobnosti, preto ich treba donútiť vojenskou mocou.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 63

4 KONEČNÝ ROZSUDOK NA SÚDNOM POJEDNÁVANÍ SO ZBOJNÍKOM JURAJOM JÁNOŠÍKOM V LIPTOVSKOM SV. MIKULÁŠI, 16. - 17. 3. 1713

Po potlačení kuruckého povstania Františka II. Rákociho veľký počet sedliakov z biedy sa dal na zboj. Z vyšetrovania Trenčianskej zemianskej stolice vysvitá, že na severnom a východnom Slovensku bolo viac skupín. Jednou z nich bola skupina vedená legendárnym zbojníckym kapitánom Jurajom Jánošíkom.

Pretože spomenutý obžalovaný Juro Jánošík, zavrhnúc prikázania jak Božské tak i zákon krajinský, pred dvoma rokmi dal sa na zbojstvo a vodcom alebo hajtnanom takým sa učinil, ktorý so svojimi tovarišmi na cestách mnohých ľudí o majetok pripravili a ako i z jeho vlastného doznania sa zdá jeho tovariš, teda on tiež bol prítomný, pána pátera z Domaniže postrelili a bezbožne zamordovali tak tiež iných ako je vymenované zlých skutkov sa dopustili. Potom pre také veľké zlé činy a prestúpenia prikázaní má byť na hák na ľavom boku prehnutý a tak na príklad iných takých zločincov má byť zavesený.

Dvořák, P.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, s. 63

IV. OSVIETENSTVO A FORMOVANIE MODERNÉHO SLOVENSKEHO NÁRODA

1 OBMEDZOVANIE NEKATOLÍKOV

Zemepáni poddanského mestečka Vrbové vydali roku 1745 nariadenie proti obyvateľom nekatolíckeho vierovyznania.

My niž podepsani a podepsane davame s timto psanim komuby prislúchalo vedeti, že chtejíce vysokomyslnost nekatolikuv vrbovských znížiť a spolu jejich rozmnožeňa prekašku učiniť nasledujúce punkta ze stranky našich poddanych sme ustanovili [...]

Po nejprv: Jestli kdo k nezdravemu svemu predikanta (*kazateľa*) zavola aneb pod službama Božima biblie, postilly zjavne čitat bude aneb slyšet, ten za takovy svuj vystupek na každý krat zloží pokuty dvanact zlatych aneb jestli bude chudobny dostane dvanact palic [...]

Po treťi: Žaden luteran aneb kalvin nemuže byt v žadnem urade mestkem, jako su richtari, prisažni, hajtmani, pereg, vajda horny a hajnici, ne ináč v cechoch jak i v poradku mlynarskem žaden nemuže byt cechmister aneb starši.

Po štvrte: Ponevač artikule kralovske to v sebe obsahuju, aby všetci majstre a tovariši v den nedelny a svatečny na službu Boží se dostavili ne ináč i na procesie obyčajne, toto pak dovčulka nekatolici zachovavat nechceli, proto každý z nich ktery na mšu, na kazen aneb obyčajne procesie se nedostavy na každý čas zloží pokuty fl. 3 to jest tri zlate.

Po pate: Aby se zlosti, ktere ze stavu manželskeho obojiho naboženstvi pochazaju pretrhli, žaden luteran aneb kalvin nemuže vic byt sobašeny s katoličkou, ani katolik s luterankou neb s kalvinkou [...] Žadnemu majstrovi katolickemu ani luteranskemu nebude sloboda vice tovariša luteranskeho držat, len dva tydne, mimo tych, kteri juž od davna ve Vrbovem a snad juž tež ženaty byvaju, pokuty zloží fl. 3 to jest tri zlate [...]

Po osme: Jestli kdo zemre ve svem naboženstvi s nim se tak zachazat ma jako v Podoli, v Čachticach aneb Novem Meste [...], tak se nemuže pochovat jako katolik než inšim spusobem.

Po devate: Žide, kteri se trpia ve Vrbovem, cirkevne prikazani prestupit nemaju, jinače jestli kdo pivo varit aneb palene palit v svatečne dni bude, zloží pokuty fl. 12 to jest zlatych dvanast tež na kostel vrbovsky.

2 DOTAZNÍK K URBÁRSKEJ REGULÁCII

Mária Terézia vydala 23. 1. 1767 urbársky patent, ktorým sa mala zaviesť úprava poddanských pomerov Jeho súčasťou bol dotazník obsahujúci 9 otázok, odpoveďami na ktoré zisťovali úrady jestvujúce pomery.

1. Zdališ a jake urbare sú včil a od ktorého času?
2. Kde ale žadnych urbaruv se nenachádza, zdališ poddaný podle contractu, aneb običaje zbivaju svych panuv, od ktereho času budto taková obyčaj, budto contacti počatek maju? [...]
3. Kde žadnych urbaruv ani kontraktuv neny, jako dosavat zbyvali poddany svich pánov gruntovnich, ktereho času a jakym spůsobem sa počatek stal takeho zbyvaní?
4. Jake chosny neb škodi pri obci se nachazaju?
5. Kelko a jake role podobnym spůsobem y jaký poddaný celo domník drži, jedna každá ropla a ne-to domy pod kolko meric přešporských su suce, zdališ pak aj otava na tych lúkachse kosiva?
6. Jakové jeden každý poddaný a kolko dni a skolko kusmi zápražnej lichvy roboty a pánske dosavad odbavuvál [...]
7. Zdališ dosavát, od kterého času a od jakej odrody devatek podany dávali, a jeli aj vinších pánstvach tejto stolici v običaje takový devátek? Okrem toho jakové dány svym gruntovním panom ročíte až posavat podani dávali, takové pak danky neb dary treba z hotovych penezí, treba z jinších jakých kolvek vecí, které pány gruntovny od svich poddaných přijímali, z čoho pocházají a jeké sú?
8. Kolko v tejto obcy, neb dediny puste sedliska, od ktereho času a z jakej přičiny se nachazaju, kdo pak takove včil uživa?
9. Večítý li sú aneb slobodného odchodu v této obcy pánum svich poddaný?

Kronika Slovenska 1, s. 337

3 HLAVNÉ ZÁSADY RATIO EDUCATIONIS

*Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada publikovala 2. 8. 1777 **Ratio educationis** - organizačný poriadok pre školskú sústavu v Uhorsku, ktorý položil základy rozsiahlej reformy školstva.*

[...]

1. Každý jednotlivý národ (pokiaľ je to, pravda, možné) by mal mať školy s vlastným vyučovacím jazykom, na čele ktorých majú stáť učitelia dobre ovládajúci nielen rodný jazyk, ale aj iné jazyky, ktoré sa v kráľovstve častejšie používajú, aby, keď to budú okolnosti vyžadovať, mohli vyučovať tento jazyk.

2. Aby toto školské nariadenie svojím prispôbením vyhovovalo všetkým občanom rovnoprávne, aj keď vyznávajú rozdielne náboženstvá, a aby priamo smerovalo jedine k spoločnému vzdelaniu všetkých, k prospechu verejnej veci bez akéhokoľvek rozlišovania náboženstiev.
3. Aby ovocie tejto kráľovskej školskej organizácie sa rovnoprávne týkalo všetkých vrstiev občanov, t. j. roľníkov, obyvateľov mestečiek, veľkých miest, stoličných alebo vojenských predstavených atď. [...]

Kronika Slovenska 1, s. 346

4 PATENT JOZEFA II. O ZRUŠENÍ NEVOLNÍCTVA V UHORSKU

*Obdobie vlády Márie Terézie a Jozefa II., označované termínom osvietenský absolutizmus, je začiatkom postupného hospodárskeho rastu aj v Rakúsku a Uhorsku. Až Jozef II. však nabral odvahu na prijatie závažnejších hospodárskych a politických zmien, výrazom ktorých bolo prijatie **Tolerančného patentu a Patentu o zrušení nevoľníctva**. Príčin, ktoré viedli Jozefa II. k zrušeniu nevoľníctva, bolo viacero. V Uhorsku to bola predovšetkým hrozba roľníckych vzbúr. I napriek niektorým osobným slobodám, ktoré patent prinášal, uhorskí poddaní museli i naďalej robotovať na panskom a odovzdávať naturálne i peňažné dávky.*

My Joseph Druhy, z božej milosti vyvoleny rímsky cisár, vždycky rozmnožiteľ ríše, nemeckej, uherskej, českej, dalmatinskej, horvátskej, sklavonskej krajine kráľ apoštolsky, prvny vudce rakusky, vudce burgundsky a take lotarinsky, veľiky vudce hetrursky, veľiky kníže sedmohradsky, vudce madiolánsky, mantuansky, parmensky etc. gróf habspurgsky, flandricky, tirolsky etc. etc. Skrze toto pismo jednemu každemu, ktorému sluší, na vedomost dávame: Od počátku panování našeho všecke naše predsevzeti a ocovské pečování, nevystavajicu starost a všecke naše praci jedine k tomuto koncu jsme obrátili, aby jsme prospěch všichného našemu vladarství podaného lidu bez rozdilnosti stave aneb uradu a bez všeckej nerovnosti mezi národem aneb naboženstvím, podle vlády naší vyvyšiti a nepominutedlné ustanoviti mohli. Ponevač ale uznávame, že k obsáhnuti tohoto predsevzati polepšení sedlackého dila a povzbudeni k praci a pilnosti nejvic dopomahaji, této ale veci se prve obsáhnuti nedaji, nežbych svobodnost osobská, která každemu člověku podle narozeni vlastna jest a kterou jednomu každemu urad obecny nechati povinen jest, pro sedlakoch obecně ustanovená a vlastnost věcách, jak daleko ona podle práva sedlákům slušna jest, bezpečna a ustavična nebyla, k tomu tehdy cílu nasledujice věci obecně a pro vedomost jedného každého na všech mistech rozhlásiti žadame a prikazujeme.

Prvni. Stav podaných jobbaďský (= *poddanský*), skrz který sedlákové až do nynejšího času zustávati a jakošto jedinej zeme privázani byti museli, na budouci

čas zdvihujeme a nechceme, aby pozatým slovo jobbad' v predešlým rozumu vymluvené bylo, z tejto príčiny všetkých sedlakoch bez rozdielnosti jejich národu aneb naboženství, jakošto osoby svobodného bydlení vyvolávame a prikazujeme, aby všudy za takých držení byli, ponevač toto pravidlo prirocené a obecny prospech prikazuje a žada; z kterého tehdy se rozumí, že každé právo vedení (:proces:), ktere pro vyhledávání svej svobodnosti nekdo by vesti chcel, buducim časem misto miti nemuže.

Druhy. Žádáme, aby každemu sedlakovi svobodne bylo podle libosti svej do stavu manželského, ačkoli bez privoleni pana zemanského vstupiti, umeni literne se učiti, v kunstoch aneb remeslách se cvičiti a tyto všudy provoditi.

Treti. Žadna osoba sedlácka, budto jeho syn, cera aneb jiný k jeho čeledi prislušici panskej služby prinucen byti nemuže; ale jednomu každemu svobodna vůle bude takove služby na sebe vziti, aneb ne a pro ročný plat s panem smluvu udelati.

Štvrty. Každý sedlák veci sve pohnutedlne, aneb skrz vlastnú prácu získané, podle hodného šacování zemech, lukách, mlynuv, vinohradech podle vlastnej libosti prodati, darovati, poměnit, založiti, ditkam aneb jiným krevnym pratélum poručiti, aneb komukolvek zanechat muže, však s tymto spůsobem, aby pravo davnejší pana zemanského nijak porušené nebylo; to se ale take rozumí, že ty bremeny a povinnosti, které prvé prodáváč aneb zanechatel tychto gruntov snažiti povinen byl, rovnym spůsobem na toho, ktere jich kupil, aneb jinak obsáhnul, prechodeji, krome když by tyto povinnosti od pana jinym spůsobem vykupene byli.

Paty. Aby bezpečnost sedlákum ve vecích, ktere jim vlasne jsu, navždycky trváca byla, milostive ustanovujeme, žeby oni aneb jich potomkové ze sedláckého bydlá aneb ze svého jiného gruntu bez dostatečnej příčiny a bez vedomi svej stolici odloženi, aneb jinač bezpokojeni nebyli, ale v pokojnem prebyváním zustavali a proti svej vůle z jednej stolici do druhéj preneseni byti nemohli.

Šesty. Co jiné v tychto punktuv zjevne nevyložené povinnosti (se) dotyka, sedlakove se podle starodavnem predpisaní a obyčaje držeti mají. Jestli by ale nektère pronasledování snesli byli, slávna stolica jim fiškalsku pomoc dati, jich pod ochranu svů vziti a krivdy jim udelané trestati povinnena bude.

Když predpovedene veci pro sedlákoch ustanoviti a milostive oznamiti davame, ufame teš za jiste, že oni (:sedlaci:) rovnym spůsobem otcovskej našej vule dosti učiniti a skrz bedlivost svu a pilnu opatrnost gazdovstva sedlackého, obecny prospech, jako i vlastne sve a ditkach svych štěstí vyvyšiti se usilovati budu. Psané v našem prvnovucevskem meste Vidne v Rakusách dne dvaadvacátého měsíce augusta roku tisíc sedemsto osemdesat patého, kralovstvih našich rímského jedenadvacátého, uherského a českého pátého.

Josephus m. p.

L. S.

Comes Franciscus Eszterházy
m. p.

Josephus Méhessy m. p.

Naše dejiny v prameňoch, s. 149

5 PREDHOVOR K DISSERTATIO PHILOLOGICO-CRITICA ...

*V diele **Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum (Filologicko-kritická rozprava o slovenských písmenách)**, ktoré vyšlo roku 1787 v Bratislave, jeho autor Anton Bernolák kodifikoval spisovnú slovenčinu na báze západoslovenskej kultúrnej reči.*

Táto Dissertatio odhaľuje a vyvracia viaceré pravopisné chyby predchádzajúcich gramatikárov: nech sa teda na nás nik nehnevá, že slobodne opúšťame zavedený ťažký a chybný spôsob písania a že ustalujeme zreteľnejší a lepší, postavený na pevných a akoby zo samej povahy veci odvodených základoch. Ale nech sa práve tak nik nehnevá na nás zato, že týmto dielom nami stanovené pravopisné pravidlá prispôbujeme výslovnosti Slovákov žijúcich v Uhorsku, a nie výslovnosti českej. Veď predmetom nášho spisu boli Slováci, nie Česi. Ako tí, čo budú chcieť napísať pravopisné pravidlá pre Čechov, musia sa celkom prispôbiť ich výslovnosti, tak aj my sme si zas museli všímať výslovnosti Slovákov v Uhrách, aby sa nezdalo, že sme zanedbali inak všeobecné a základné pravidlo, ktoré vyžaduje, aby sa pravidlá písania i tlače (pre Slovákov) volili podľa výslovnosti (Slovákov).

Kronika Slovenska 1, s. 360

6 ENCYKLOPÉDIA POĽNOHOSPODÁROV

***Pilní domajší a poľní hospodár** pojednával o progresívnych spôsoboch hospodárenia, oboznamoval s novými plodinami a učil sedliakov lepšie využívať svoj majetok. Posledný diel vyšiel roku 1800. V úvode diela sa píše:*

Někerí starodávňí vipísali poľné hospodárství za matku, za dojku inších kunštov. Bez mnohých inších kunštov můžeme biť živí, bez sedláckého hospodárství kunštu nemůžeme obstáť. Preto tento kunšt je každého silná ochrana, sedláka, remeslníka i pána. V tomto kunšte záleží síla krajini.

Už techda, milí hospodáru, na krátko ťa po tejto dlhej predmluve napomínám k pilnej práci, k mírnosti a k strídmosti. Teto tri veci nech sú tvuj prví hospodárski rád. Jestli si l'enivi, víňďi aspoň pre ukráčení unovaného času do poľa, id' k mravcovi, uč sa od něho polnost' a usilováňi...nauč sa, jako sa máš ti s tvojú čeládkú, oddálení od domu, pri dome a něm pil'no a pracovite obracať. Jestli si krem teho podľa možného spůsobu pilňi k prácám, zachovávaj v kuchiňi aj pri stole mírnost' a strídmost'. Skromnost' a strídmé uživaňi je v hospodárství veliká příjem [...]

Kronika Slovenska 1, s. 367

7 JÁN KOLLÁR O SLOVANSKEJ VZÁJOMNOSTI

*V diele **O literárnej vzájomnosti medzi kmeňmi a nárečiami slávskymi** (Pešť 1837) Ján Kollár, inšpirujúc sa názormi nemeckého filozofa Herdera, teoreticky rozobral ideu slovanskej vzájomnosti, zdôvodnil oprávnenosť „etnického národa“, národnú jednotu Slovanov a ich rozčlenenie na štyri kmene a spisovné jazyky (ruský, poľský, československý, ilýrsky).*

Niektoré slovanské kmene a nárečia majú vlastnú, slobodnú, nezávislú vlasť, iné len podmienenú, polovičnú alebo spoločnú s inými národmi a jazykmi. Tí prví šťastní upadnú ľahko do nebezpečia, že sa príliš zaľúbia do svojej vlasti, budú sa viac zamestnávať vlastenectvom ako národnosťou, pričom si nevšimnú menej šťastných bratov spoločnej matky, postačia sami sebe a odmietnu vzájomnosť: preto aj ich vzdelanosť ochabne, ich reč bude jednostranná, ich literatúra neúplná [...]. Pred týmto zlom môže ich uchrániť jedine vzájomnosť. Naproti tomu kmene a nárečia, ktoré nemajú svoju vlasť, alebo ktorým ju aspoň upierajú, nájdu v tejto vzájomnosti tichú útechu, duševné útočisko, budú mať v tomto pripojení sa k celému národu a jeho literárnemu bohatstvu sladké odškodnenie za tvrdé strádanie. Ale či by sa nedalo národovectvo a vlastenectvo pekne zjednotiť a viesť do súladu a v prípade zrážky nemalo by vyhnúť prvé tomu druhému? Veď čo má rozumný človek mať radšej, zem alebo ľud, vlasť alebo národ? Vlasť môžeme opäť ľahko nájsť, i keď sme ju stratili: ale národ a reč nikdy a nikde; vlasť sama osebe je mŕtva zem, cudzorodý predmet, nie je človekom: národ je naša krv, život, duch, osobná vlastnosť.

Kronika Slovenska 1, s. 421

8 ŠTÚROVA REČ NA UHORSKOM SNEME VO VECI ZRUŠENIA PODDANSTVA

Ľudovít Štúr ako zvolený snemový zástupca slobodného kráľovského mesta Zvolen aktívne s obsiahlejším prejavom vystúpil na uhorskom sneme v Bratislave päťkrát. Hoci mal brániť predovšetkým záujmy meštianstva, ktoré zastupoval, ako úprimne zmýšľajúci demokrat, dôsledne zvažujúci neblahé dôsledky poddanského útlaku slovenského ľudu, rozhodol sa v predvečer revolúcie prispieť v rámci snemových rokovaní k riešeniu mimoriadne dôležitej a veľmi páľčivej poddanskej otázky. V tomto ohľade s osobitným dôrazom a zaujatím vyznela jeho snemová reč z 21. decembra 1847.

... Každému je známo, v akom stave sa nachádza v krajine našej náš úbohý ľud poplatný, jeden každý zná a vidí, že je potlačený, ...

Ale nechže sa vyslovím o stave chudobného ľudu nášho a o potrebe poľahčenia jeho lôsu. To požadujú čím najsúrnejšie záujmy a budúcnosť našej

vlasti, to požaduje prisluhovanie spravodlivosti a svätá vec človečenstva. Všetko toto hlasite k nám volá, aby sa už raz a naposledok chudobnému ľudu lós polepšil.

Žiadame v krajine našej slobodu rozširovať a dobre máme, lebo bez tejto postati v zlom stave sa krajina nachádza a nemá opravdivej bezpečnosti. Ale požadovaním slobody celkom na prieky sú roboty urbárske.

Ale pozrime tohoto smutného stavu mravné následky: či taký človek, ktorý k druhých osohu robotujúc miesto odmeny sa od každého ešte opovrhuje a odstrkuje, či, povedám, taký človek vlast' má? Nie - a čo zase z tohoto nasleduje? Či takýto človek sa nestane podlým prostriedkom proti v krajine sa rozvíjajúcej slobode? Či sa on prituľuje ku vlasti a či sa môže k nej s láskou mať? Čo nemá, čo nezná, k tomu sa nemôže mať, to nemôže rád vidieť. Takýto človek len rodisko má, ale vlast' nie ...

Istotne budúcnosť našej vlasti závisí aj od odstránenia urbárskych pomerov. V krajine, kde feudálneho poddanstva nieto, panuje pokoj a bezpečnosť; naproti tomu šťastie jej kroz potlačených často hrozne býva rušené, ako sme to sami už neraz skúsiť museli ...

Naostatok aj svätá vec človečenstva nás k tomu vyzýva, aby sme zásadu oslobodenia ľudu raz už vyslovili. V západných štátoch nie sú tieto vzťahy feudálne viac už v obyčaji, ani sa ony s terajším duchom stolaia nezrovnávajú. Podľa môjho náhľadu stojíme na hraničnej čiare dvoch vekov, a síce jedného zapadajúceho, v ktorom sa práva len jednotlivým osobám a kastám dávali, druhého svitajúceho, v ktorom sa ony každému zaslúženému, v opravdivom zmysle vzatému človekovi povolia a nasúdia. Budme teda na tom, aby sme za tým neostali, čo už inde svitá a čo je požadovaním nášho stolaia ...

Naše dejiny v prameňoch, s. 208

9 ŠTÚROVA REČ PRED SLOVENSKÝMI DOBROVOL'NÍKMI PRVEJ VÝPRAVY V SEPTEMBRI 1848

Ked' sa po násilnom zásahu cisárskych vojsk v Prahe museli účastníci slovanského zjazdu rozísť bez konkrétnych výsledkov začatej spolupráce, Štúr a Hurban obrátili svoju pozornosť na Chorvátov a Srbov z uhorskej Vojvodiny, ktorí sa pre svoje národné práva dostali s uhorskou vládou do ozbrojeného konfliktu. Ked' sa zhoršili vzťahy medzi Pešťou a Viedňou a maďarskí činitelia ani vtedy neprejavili vôľu splniť slovenské požiadavky, za podpory južných Slovanov a priamej pomoci českých dôstojníkov, rozhodli sa napokon vydobýť národnú slobodu pre Slovákov so zbraňou v ruke. Pod zvrchovanosťou Slovenskej národnej rady ako hlavnej politickovojskej inštitúcie na čele so Štúrom, Hurbanom a Hodžom a spolu s českými dôstojníkmi Bludkom, Zachom a Janečkom zorganizovali dobrovoľnícku výpravu, ktorá potom 17. septembra 1848 vpadla

z Moravy na západné Slovensko do myjavského kraja. Prejav L. Štúra objasňuje politický zmysel i ciele povstania.

Bojovníci! pozrite na túto otvorenú dolinu, tá nás vedje k cjelu nášmu. Za timi vrškami, tam leží Slovensko, rodina naša, národ ubjedení, utlačení, od tisíc-rokou všetkej samostatnosti pozbavení, národ povrhel; a teraz v najnovejších časoch jeho zotročiteľja prišli k úplnej moci a vláde, tí teraz budú úplne nad ním panovať a ho podľa lubosti zdjerať a života pozbavovať. Ale ešte ňevihinuv duch národní. Pozbavili nás všetk jeho ňepriateľja naši, lež túto vuolu ňik odobrať ňemuože, a táto vuola nás vedje so zbrojou v ruke za tje vrški k národu nášmu. Je to tá cesta, po ktorej tjahli dakedi českje pluki pod Jiskrom, Komorovským a druhími, a jako tí išli voj zatočiť o pánstvo s Maďarmi, tak aj mi ideme, abi sme pozdvihli národ náš, a mečom abi sa rozhodlo: či bude tyran Maďar ešte d'alej panovať nad nimi!

Bojovníci, naša úloha je pekná, veľká, národ z bjedi a ničoti vitrhnúť a privjesť ku slobode a sláve. Nože slúbte nám teraz tu pri vstupe, že chceťe za tjeťo veci mužne bojovať a keď na to príde i za ňe umjerať. Rozvili sme už zástavi naše; vidíte ich povjevať nad hlavami vašími: slúbte nám, že ich ňeopustíte v žjadnom boji, v žjadnom nebezpečenstve!

Naše dejiny v prameňoch, s. 223

V. SLOVENSKO PO REVOLÚCII A V OBDOBÍ DUALIZMU

1 VLÁDNI DÔVERNÍCI ZA ODDELENIE SLOVENSKA

*Po skončení revolúcie 1848/49 sa aj slovenskí vládni dôverníci Ján Kollár, Jozef Hlaváč a František Hánrich vyslovili za oddelenie Slovenska od Uhorska. **Promemóriá**, ktoré 10. 9. 1849 poslali rakúskej vláde a popredným politikom ríše, práve rokujúcim vo Viedni o budúcnosti Uhorska, uverejnili aj Slovenské noviny. V 2. bode žiadali:*

Aby polnočno-uhorský národ slovenský, od Maďarov oddelený, pod starým menom „Slovensko“ (podobne ako srbská Vojvodina) k osobitnej zemi korunnej usporiadanej a vysokej vláde ríšskej bezprostredne bol podriadený. Aby ďalej tenže národ skrze mužov cisárovi a svojmu národu verných, vyskúšaných Slovákov, alebo aj Nemcov, známost' reči slovenskej majúcich, nie ale skrze svojich večitých potlačiteľov Maďarov alebo odrodilých Slovákov v mezách svojej krajiny (provincie) bol spravovaný. Pritom by Rusíni mali byť v osobitné kraje rozdelení. Maďari, ale aj Nemci obklopení nech zostanú v úplnom práve jejich národnosti: jak sa to výmenne aj Slovákom v maďarských stolicách obklopených dostať má.

Kronika Slovenska 1, s. 466

2 ŠTÚROV NÁHLAD NA RAKÚSKO A SLOVENSKÚ OTÁZKU V POREVOLUČNÝCH ROKOCH

*L'udovít Štúr sa po revolúcii zamýšľal nad tým, ako by sa mali v strednej Európe usporiadať politické pomery, aby Slováci a porobené slovanské národy vôbec mohli žiť slobodne. Vcelku vidí tri možnosti riešenia tejto otázky - utvoriť slovanské federatívne štáty, Rakúsko so slovanskou väčšinou, ako rozhodujúcou politickou zložkou pretvoriť na federalizovaný štát, a napokon Slovanov spojiť pod vedením Ruska sčasti prebudovaného na demokratickom základe. Prv, než objasnil svoje rozhodnutie v prospech posledného riešenia, podrobil ostrej kritike prvé dve koncepcie, ktoré boli predmetom politických úvah najmä na Slovanskom zjazde v Prahe roku 1848. Vyberáme zo Štúrovho kritického náhľadu (z jeho nedokončeného spisu **Slovanstvo a svet budúcnosti**), odmietajúceho riešenie slovenskej a slovanskej otázky v rámci Rakúska, pričom správne naznačil nevyhnutnosť jeho rozkladu.*

Hoj, vy Slovania, hoj, slovanské Rakúsko! Či je ešte medzi Vami taký hlupák alebo slepec, kto by bez ohľadu na celé historické rakúske konanie podľa najnovších, najnápadnejších dôkazov, po tomto, pre mnohých tak strašlivom sklamaní ešte veril na slovanské dielo alebo rovnoprávne Rakúsko? Teraz už

každý, kto len trocha chce vidieť a vidí, teraz uvidí, na aké základy by sa postavil slovanský život prostredníctvom Rakúska a komu by sa zveril. Ale táto základňa, pretože je zvetralá a spráchnivelá, neznesie už nijakú ďalšiu stavbu a v tom záleží neúnosnosť, ba nebezpečnosť všetkých úsilí, ktoré by chceli Rakúsko prerobiť na slovanskú ríšu.

Naše dejiny v prameňoch, s. 230

3 NÁVRH NA PRIVILEGIÁLNU LISTINU NA ZRIADENIE A ORGANIZÁCIU OSOBITNÉHO SLOVENSKÉHO DIŠTRIKTU ČI OKOLIA

*Tento dokument bol predložený spolu s **Prosbopisom** panovníkovi 12. decembra 1861. **Návrh** konkretizoval uplatnenie zásad národnej samosprávy na príslušnom území, kde by pôsobil vlastný reprezentatívny zastupiteľský orgán (krajinské zhromaždenie, v podstate národný snem v Banskej Bystrici ako hlavnom meste), správne a súdne inštitúcie s úradným jazykom slovenským a národné školstvo. Určoval základné hranice Okolia, jeho administratívne členenie, funkcie a právomoc krajinského zhromaždenia a jednotlivých správnych zložiek, systém súdnictva, volebné zásady, jazykové práva atď.*

A. Zriadenie, ochrana a pečať Hornouhorského slovenského dištriktu

§ 1. Hornouhorský slovenský dištrikt (hornouhorské slovenské okolie) tvoria terajšie stolice: Trenčianska, Oravská, Turčianska, Liptovská, Zvolenská, potom čisto slovenské časti miešaných stolíc Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Hontianskej, Novohradskej, Gemerskej, Spišskej, Šarišskej, Turnianskej a Abovskej.

§ 2. Hornouhorský slovenský dištrikt má pozostávať z nasledujúcich okresov:

1. Trnava, včítane slovenskej časti terajšej Prešporskej stolice, 2. Senica, 3. Nové Mesto nad Váhom, 4. Nitra, 5. Trenčín, 6. Žilina, 7. Turčiansky Svätý Martin, 8. Dolný Kubín, 9. Liptovský Svätý Mikuláš, 10. Banská Bystrica, 11. Bátovce, včítane slovenskej časti terajšej Hontianskej stolice, 12. Zlaté Moravce, s vylúčením maďarských obcí, 13. Veľká Revúca, 14. Novohrad, 15. Prešov, 16. Košice.

[...]

§ 4. V tomto rozsahu jestvuje tento dištrikt vo vnútri s dodatočne presne vymedzenými hranicami ako autonómna právomocnosť, ktorá má ako ochrancov vzývať svätých bratov Cyrila a Metoda a vo svojej pečati má mať znak Vašej osobitnej milosti, cisárskeho dvojorla s bielym dvojkřížom na troch modrých vrchoch v červenom poli.

Kronika Slovenska 1, s. 499

4 Z HURBANOVHO ČLÁNKU „ČO NÁS UČIA DEJINY?“

V roku 1869 bol za svoje ostré články proti národnostnému zákonu z roku 1868 a za svoju predchádzajúcu činnosť odsúdený J. M. Hurban na šesť mesiacov väzenia a pokutu 239 zlatých.

Nuž veď len sprobuj, hrdá Maďária, zavrieť si svoj svet sprostými exkluzívnymi zákonmi; veď len sprobuj na sofizmoch založiť budovisko štátu mnohonárodnostného; zabarikáduj sa len zväčša kúpenou a sterorizovanou dietou svojou: a uvidíš skôr, než to vidieť bude, že sebaklam najosudnejšie sa trestá sám. História kričí hlasom hromu, že jesto sily i mimo snemovní, jesto v Uhrách národy i mimo toho vyvoleného a na diete výlučne zastúpeného.

Suma toho, čo ti vydobudli tvoji zástupcovia na sneme krajinskom, národe slovenský, dá sa uviesť do týchto slov: slovenský národ je podruh a sluha i so svojou rečou a národnosťou národu maďarskému. Zákon ti doniesli tvoji vlastní vyslancovia, že si ty na svojom území [...] otrok [...] Už teraz ten len zo Slovákov nebude buntoš a mätežník, kto lízať bude i naďalej rabské reťaze, ktoré jeho národu a jazyku ukovali otcovia vlasti.

Kronika Slovenska 1, s. 534

5 Z PRÍHLASU SPOLKU ŽIVENA

*Prvý spolok slovenských žien celonárodného významu so sídlom v Turčianskom sv. Martine (založený roku 1869) uverejnil 14. januára 1871 **Príhlas**, v ktorom definoval svoje poslanie:*

... prvou úlohou Živeny je zakladanie dievčenských vychovávacích ústavov, takých ústavov, ktoré by zodpovedali potrebám nášho slovenského obcenstva. Úloha to teda vznešená a neveríme, žeby dakto pochyboval o dôležitosti spolku nášho, menovite keď uváži, že spolok náš chce sa postarať o to, aby výchova nebola drahá, nie teda výsadou majetných tried, ale aby sa poskytla príležitosť vzdelávať sa i chudobnejším ... Ústavy, ktoré náš spolok zakladať mieni, nebudú teda pre zisk, ale pre národnú potrebu. A práve preto bude spolok náš i o to dbať, aby i opustené siroty našli bezplatný prítulok pod ústredím našich dievčenských ústavov, čím zajiste získaná bude nejedna schopná ruka pre národ a vlasť.

Kronika Slovenska 1, s. 541

6 KAM ORIENTOVAŤ SLOVENSKÚ POLITIKU

Viliam Paulíny-Tóth o orientácii slovenskej politiky v septembri 1871:

Či máme z Viedne a či z Pešti čakať blaho, voľnosť a spásu? Dľa našej skromnej mienky našou spásou nebude ani Viedeň ani Pešť, leč výlučne vôľa vlastného ľudu, rozvoj vlastných národných síl, a teda naša vlastnia činnosť a zásluha... Nám teda spásu svojho národa hľadať nutno v sebe samých, a nie v minulosti - ako smutná skúsenosť učí - neprajnej nám či nemeckej či maďarskej vlády. Ba čoby nám táto jich milosť i vskutku a mimo všetkého očakávania nadelila asnáď dajakých výhod, či by tieto a takéto výhody, nie súc výdobytkom vlastnej sily národa, mohli mať nejakú stálosť? Zaiste, že nie, lebo voľnosť, národom z milosti udeľovaná nemáva trvalosti, ona jako daná býva, tak i vziata byť môže v príhodnej ku tomu dobe.

Kronika Slovenska 1, s. 541

7 AKO DOSIAHNUŤ NÁŠ VEĽKÝ NÁRODNÝ CIEĽ

*Viliam Paulíny-Tóth v januári 1872 vyzýva plniť programové heslo **Memoranda národa slovenského** o rovnoprávnosti Slovákov v Uhorsku praktickými činmi:*

Našou poprednou úlohou by teda predovšetkým to byť malo, aby naše vyšespomenuté heslo stalo sa heslom života nie len našej národnej inteligencie, ale i ľudu, t. j. jednosvorným heslom celého slovenského národa.

Akými prostriedkami to vôbec docieľiť možno?

1. Dobré zriadenými národnými školami;
2. Národným ustrojením obcí a pravomocnosť;
3. Zakladaním národných spolkov;
4. Ráznym zúčastňovaním sa na každom pohybe ústavného života a
5. Tlačou, t. j. národným duchom previevajúcimi spismi a časopisami.

Kronika Slovenska 1, s. 543

8 KOLOMAN TISZA NENAŠIEL SLOVENSKÝ NÁROD

Srbský poslanec Svetozár Miletič, ktorý bol v sneme častým obhajcom slovenských záujmov, 3. 12. 1875 interpeloval ministerského predsedu Kolomana Tiszu vo veci zrušenia Matice slovenskej. Okrem iného sa ho spýtal, kto bude spravovať matičný majetok a prečo sa nepostupovalo v tejto otázke podľa stanov, a teda nevypočulo sa valné zhromaždenie spolku. Tiszova odpoveď vošla do dejín ako memento nacionalistickej neznášanlivosti:

Aj to sa spytuje pán poslanec: Či je pravda, že p. minister sám sa postaral o to, kto a ako bude ďalej spravovať spolkový majetok Matice slovenskej? ... by som si bol žiadal, ctená snemovňa, aby som bol mohol odovzdať pozostalý majetok vlastníkovi spomínanému v stanovách, ale prosím za odpustenie, že som to nemohol podľa stanov urobiť, lebo presvedčil som sa o tom, keď som si dal stanovy hodnoverne preložené predložiť, že v predostretom preklade ináč bolo [...],

lebo majetok tento je spomínaný ako majetok slovenského národa, hľadal som v Uhorsku tohto vlastníka, ale nemohol som ho nájsť.

Kronika Slovenska 1, s. 551

9 KTO SIAHOL NA MATIČNÉ FONDY

S. H. Vajanský v komentári k založeniu Uhorsko-krajinského slovenského vzdelávacieho spolku, ktorému uhorská vláda poskytla aj celý majetok zatvorenej Matice slovenskej, 19. 2. 1885 napísal:

Jako príde tento spolok brať matičné fondy, bez opýtania sa členov Matice, ktorí naznášali tie peniaze? ... Ľudia, čo prstom nepohli za blaho ľudu slovenského a nikdy nepriznávali, žeby mu bol potrebný duchovný vývin, berú do rúk ťažké groše slovenskej horlivosti, a ani sa len slovom neopýtajú darcov a zakladateľov, či súhlasia s takouto nebývalou premenou. No to sa nestalo ešte pod slnkom, aby groše jedného spolku jednoducho vzali sa ku cieľom iného, možno celkom protivné ciele pestujúceho spolku. Zhabanie bolo už; násilie býva, ale takéto sarkastické uderenie do tváre bezbranného človeka, to ešte nebolo. Títo noví Slováci nepriznávajú slovenčine právo vo vyšších kruhoch, teda ani vo svojich ... Oni opovrhujú slovenský jazyk, priznávajúc ho za potrebné zlo pre najnižšie vrstvy a disponujú s peniazmi, danými Matici milovníkmi slovenského života. Jak ďaleko zajde ešte bezohľadnosť moci.

Kronika Slovenska 1, s. 570

10 SLOVENSKÁ NÁRODNÁ STRANA PRED VOĽBAMI DO SNEMU

*Pred voľbami do snemu, určenými na druhú polovicu júna 1887, **Národné noviny** avizovali zotrvanie Slovenskej národnej strany v politike volebnej pasivity. V **Osvedčení**, ktoré vydal Ústredný volebný výbor SNS 1. 6. 1887, sa tento krok odôvodňoval takto:*

Slovenská národná strana za vhodné považuje nezúčastniť sa pri nastávajúcich voľbách vyslancov na krajinský snem. Dôvody tejto pasivity sú tie samé, ktoré pred troma rokmi primäli nás ku podobnému osvedčeniu. Násilie a korupcia voči nemaďarským národnostiam povážlivo vzrástli. Nezákonnosť dosiahla svojho vrcholu. O slobodnej voľbe nemaďarských vyslancov nemôže byť reči. A ani v násilí ani v podplácaní nechceme konkurovať so svojimi sokmi.

Násilie a korupcia rýchlym krokom ženú našu úbohú vlasť do konečnej záhuby. Pod ich vplyvom prichodí krajina navnivoč v hmotnom i mravnom ohľade.

Kronika Slovenska 1, s. 573

11 BRATISLAVSKÝ PRVÝ MÁJ 1890

Robotnícky funkcionár Karol Hanzlíček si spomína na prvé oslavy robotníckeho sviatku:

Za krásneho počasia slávnostný sprievod za zvukov Lassallovho pochodu sa okolo 10. hod. vydal smerom k IX. mlynu. Na zhromaždišti sa účastníci zoskupili podľa povolania. Súdruh Nemčík potom pozdravil prítomných a vo svojom prejave uviedol ako príklad boje medzi plebejcami a patricijmi zo starovekých rímskych dejín. [...] Ako druhý rečník pozdravil prítomných súdruh Hanzlíček. Označil 1. máj za sviatok zbratania sa robotníkov všetkých krajín, za začiatok jari národov, v ktorej nebudú medzi ľuďmi ani národnostné ani náboženské priepasti, keď náboženstvo rozumu a spoločné využívanie sociálnych a kultúrnych vymožeností bude spájať celé ľudstvo. [...] Hanzlíček objasňoval v často potleskom prerušovanom prejave snaženia robotníctva, ktoré musia byť internacionálne [...].

Kronika Slovenska 1, s. 577

12 HLASISTI O SVOJOM PROGRAME

*Z článku Vavra Šrobára **Naše snahy** z 1. júla 1898:*

Chceme predne a nadovšetko, aby slovenský človek obrodil sa mravne. Žiadame u seba samých nie hmotnú i nehmotnú lož, ale pravdu, nie lieň, lež prácu na osoh blížneho, nie nenávisť, ale lásku k človeku [...]

Druhou našou úlohou je: prehliť a rozšíriť prácu osvetnú. Prehliť osvetnú prácu – znamená vzdelávať sa dokonale v svojom odbore, [...] predne zorganizovať sa na tomto poli a spoločne pracovať na pozdvihnutí vzdelanostnej úrovne nášho ľudu [...]

[...] vieme dobre, že v terajších okolnostiach maďarská vláda ničím nás nebude napomáhať, a práve preto, že všetko musíme si vykonať sami. A nezabúdajme tiež, že kultúrna práca je našou jedinou zbraňou [...]. Nuž napnime všetky mravné sily, aby sme i túto poslednú [...] zbraň nestratili [...]

Na poli národohospodárskom pousilujeme sa predovšetkým nadobudnúť si pravdivý obraz o produktivnosti zeme slovenskej, o finančnej sile Slovenska [...]

Aby sme mohli pracovať i skutočne politicky, treba nám vykonať najprv množstvo práce inej, „nepolitickej“. A to je práve ona drobná, „neslávna“ práca na poli mravnosti, osvety a národného hospodárstva.

Kronika Slovenska 1, s. 591

13 BISKUP TRESTÁ NEBEZPEČNÉHO BURIČA

Spišský biskup Alexander Párvy 4. mája 1906 potrestal ružomberského farára Andreja Hlinku za podporu slovenského kandidáta Dr. Vavra Šrobára, čím

porušil výslovný zákaz svojho predstaveného. Suspendoval ho **ab officio**. V liste do Vatikánu o. i. napísal:

[...] na svojej prvej fare dal nepochybne najavo známky svojej nepokojnej povahy, neskrotnej, ctižiadostivej, taktiež svojej neúctivosti voči svojmu arcipastierovi [...], keď sa stal ružomberským farárom, zhoršil sa vo svojej povahe ešte viac: svoje kacírské názory mnohokrát rozširoval, ľud k rebélii a revolúcii, podpaľačstvu a krviprelievaniu popudzoval [...] Faru ružomberskú svätokupectvom nadobudol, zástavu neposlušnosti, neúctivosti, ohovárania a odboja proti vlastnému biskupovi pozdvihol [...]

Kronika Slovenska 2, s. 28

14 KRITIKA APPONYIOVSKÝCH ZÁKONOV

Nórsky dramatik a publicista Björnstjerne Björnson na mierovom kongrese vo Viedni ostro odsúdil uhorské školské zákonodarstvo. Napísal:

Nedávno sme videli v uhorskom sneme, keď slovenských reprezentantov v týrali a vyhadzovali, ako vystúpil gróf Apponyi, aby vyhlásil, čo sa ešte má urobiť pre ďalší útlak tohto národa. Bol schválený školský zákon, aký nikdy predtým nebol známy, pretože jeho najdôležitejšie ustanovenia sú z gummy! Dajú sa naťahovať tak, až sa v nich zadusia všetky národnosti. Zbaviť deti materčiny je predsa to isté ako odtrhnúť hladné dieťa od matkiných prs. A práve toto rozkazuje v tomto zákone gróf Apponyi so vztýčenou hlavou ...

Kronika Slovenska 2, s. 32

15 KRVIPRELIA Tie NA ČERNOVSKEJ ULICI

Očítý svedok strelby v Černovej Š. Kaljar si spomínal:

V tom čase hodiny ukazovali 20 minút na 11-tu hodinu. A v tom bolo zazrieť 3 koče powyše dediny na hradskej. Ľudia všetci razom skríkli. „Už idú!“ Akurát o 1/2 11-tej zahrmeli všetky tri koče pred školou. Pre veľiký zástup kone nemohli ďalej rušať ani kroka a museli zastať. Vtom zavolá na prvom koči sediaci slúžny Pereszlény: „Elöre!“ Ale nemohli ani krok. Z posledného koča vystúpi kňaz J. Fischer a volá: „Még előre!“ Ale darmo, pre veľiký zástup asi 1 000 ľudí zhromaždených a v tesnom mieste nemohli kone ani hnúť z miesta. Žandári rozhánali ľudí a tak horko-ťažko predrali sa pomedzi ten zástup k slúžnemu, ktorý vidiac, že je jeho vôľa a násilný plán zmarený, vydal rozkaz žandárom: „Löni!“

Hneď 9 žandárov strhlo z pliec pušky a pif paf, už ležalo deväť mŕtvych na zemi bez slova. To stalo sa akurát o 35 minút na 11-tu hodinu pred obedom dňa 27. októbra 1907. Slúžny, keď videl mŕtvych, dal obrátiť koče a ufujazdil nazad do Ružomberka.

Kronika Slovenska 2, s. 33

16 ŠKÓTSKY VEDEC O UHORSKU

Škótsky historik Robert Wiliam Seton-Watson (*Scotus Viator*) sa zaoberal slavistikou a patril medzi najlepších znalcov národnostných pomerov v Uhorsku. Prvá z jeho prác na túto tému ***Racial Problems in Hungary (Národnostná otázka v Uhorsku)*** vyšla v Londýne v decembri 1908. Pod vplyvom ohlasu apponyiovských zákonov a černovskej tragédie venoval veľkú pozornosť Slovákom. Do úvodu napísal:

Táto kniha sa neusiluje detailne hovoriť o všetkých národoch v Uhorsku. Skutočne presná správa o Rumunoch, Chorvátoch a Srboch by si vyžiadala ďalšie osemnásťmesačné zdržanie a čas sa mi vidí už beztak zrelý na to, aby sa naša verejnosť dozvedela [...] o smutnom alarmujúcom stave, v ktorom sa uhorský štát nachádza zásluhou maďarského šovinizmu. Preto som svoju pozornosť sústredil na Slovákov, ktorých možno považovať za typický príklad situácie nemaďarských národov v Uhorsku a ktorí najviac potrebujú pomoc a podporu.

Kronika Slovenska 2, s. 34

VI. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA A VZNIK ČESKOSLOVENSKA

1 PO STOPÁCH ŤAŽKÝCH BOJOV V ŠARIŠI

*O miestach bojov v Karpatoch uverejnili **Národné noviny** 1. júna 1915, teda zakrátko po odchode Rusov z východného Slovenska, článok, ktorý prevzali z **Budapešti Hírlap**:*

Do Šariša Rusi prvý raz vtrhli na počiatku decembra, opanovali spolu s Bardejovom šesťnásť obcí, ale sa nezdržali dlho. Po druhý raz zjavili sa na konci decembra. Vtedy nedostali sa k Bardejovu; prišli Duklianskym priesmykom, obsadili dolinu Ondavy, odtiaľ celú severovýchodnú časť Šarišskej stolice, spolu so severozápadným kútom Zemplína, a držali ju vo svojej moci celé štyri mesiace. [...] Najdesivejší obraz predstavujú obce, na ktoré boli sa rozprestrelí boje. Podľa stupňa a spôsobu spustošenia spoznať, ktoré padli medzi bojové línie. Najzachovanejšie sú dediny, ktorých obyvateľstvo v čase invázie ostalo doma.

Kronika Slovenska 2, s. 65

2 ZÁKLADNÉ UZNESENIA CLEVELANDSKEJ DOHODY

V zahraničnom odboji Čechov a Slovákov počas 1. svetovej vojny významnú úlohu zohrali početné menšiny v USA. K prvému spoločnému uzneseniu o spoločnej budúcnosti Čechov a Slovákov došlo medzi predstaviteľmi Slovenskej ligy a Českého národného združenia v meste Cleveland. Clevelandská dohoda z 25. 10. 1915 svojimi piatimi bodmi sa stala spoločným programom zahraničného odboja amerických Čechov a Slovákov.

1. Samostatnosť českých zemí a Slovenska.
2. Spojenie Českého a Slovenského národa vo federatívnom zväzku štátov s úplnou autonómiou Slovenska, s vlastným snemom, s vlastnou štátnou správou, úplnou kultúrnou slobodou, teda i s úplným užívaním jazyka slovenského, vlastnou správou finančnou a politickou, so štátnym jazykom slovenským.
3. Volebné právo: všeobecné, tajné, priame.
4. Forma vlády: personálna únia s demokratickým zriadením štátu, podobne ako v Anglicku.
5. Tieto body tvoria základ obapolnej dohody a môžu byť doplnené, poťažne rozšírené len na základe dorozumenia sa oboch stránok. České národné združenie podržuje si právo prípadnej zmeny a to samé právo má aj Slovenská liga.

Naše dejiny v prameňoch, s. 281

3 ŠTEFÁNIK S KRAJANMI V PETROHRADE

V Petrohrade sa 15. 9. 1916 uskutočnil rozhovor M. R. Štefánika so slovenským obchodníkom v Rusku Jánom Országhom. Štefánik vysvetľoval stanovisko ČSNR a svoje vlastné k vystupovaniu Čechov a Slovákov navonok ako jedného národa.

Slovensko je pre projektovaný česko-slovenský štát veľmi dôležité, lebo bez neho by bolo Česko politicky, strategicky a geograficky slabé a nemohlo by tvoriť [...] protinemeckú bariéru. Avšak čo so Slovenskom, keby nebolo pripojené k českým krajinám? Mohlo by sa stať ruskou guberniou, alebo jednoducho ostať v rámci Uhorska. Pokiaľ ide o prvú možnosť, ostatné európske veľmoci to nepripustia, videli by v tom nebezpečie politického panslavizmu. Ak by Slovensko ostalo Maďarom, tí by dostali voľnú ruku vytvoriť celistvý štát, ktorého satelitmi by sa stali na jednej strane Čechy, na druhej Chorvátsko. Maďarská kombinácia je nebezpečná. Preto neprízvukujeme, že sme dva rôzne národy, aby sme tým nevzbudili obavy o vnútornú politickú silu nášho nádejného štátu a nehnali vodu na mlyn protektorom Maďárie.

Kronika Slovenska 2, s. 71

4 CENZOR VEDEL, ČO VYHADZUJE ...

V Národných novinách 28. 7. 1917 dala ich redakcia najavo, že nijaký protest proti českému štátoprávnemu vyhláseniu nemožno od Slovákov čakať. Odôvodnenie však z článku vypadlo - cenzúra ho vybielila. Znelo takto (cenzurovaný text uvádzame kurzívou):

A tu prichodím k tomu, čo je hlavné v tomto článku: nech nám štát dá to, čo nám podľa zákona patrí: 59 poslancov (inými slovami: všeobecné volebné právo), všetky štátne, stoličné a mestské úrady na území Slováckmi obývanom, všetky cirkevné hodnosti tamže, taktiež všetky možné kultúrne ústavy, vtedy budeme mať pravých reprezentantov národa, ktorých osvedčenie bude musieť byť rešpektované na celom svete. To je naša zákonitá požiadavka politická, bez vyplnenia ktorej sa nemôžeme osvedčiť, že nám ničoho netreba, o čom by nevyhnutne musela byť reč v proteste, o ktorom sa gróf Tisza zmienil.

Cenzúra zasiahla aj v tej časti textu, kde sa hovorilo o ešte významnejšej stránke celej veci: Redakcia Národných novín dôvodila, že Česi vlastne nevysvetlili, čo chcú s Rakúskom a čo chcú so Slováckmi, takže vraj ťažko protestovať proti niečomu, čo nepoznáme ... Ďalej sa vo vycenzurovanej časti písalo:

Na české osvedčenie zo dňa 30. mája, aby k českému štátu boli pripojení z Uhorska Slováci, je k tomuto protipostavený pól. My svoje zachránenie očakávame od moci národnostného princípu. Česi stoja na stanovisku svojho štátneho práva. Zdalo by sa, že tým by sme mali o jednu príčinu viac ozvať sa v tejto veci. Ale či my môžeme zavracať toho, kto sa nás v akejkoľvek forme ujíma? Ved' každou takouto manifestáciou potvrdili by sme neprestajne opakované reči, že z národných menšín celého sveta nežije ani jedna v takom šťastí [...] ako my.

Kronika Slovenska 2, s. 75

5 FERDIŠ JURIGA: TRPÁCTVO A ČIN

19. apríla 1918 uverejnil Ferdinand Juriga, jediný slovenský poslanec uhorského snemu, v týždenníku **Slovenské ľudové noviny** úvodník s ostrou kritikou pasivity slovenského politického vedenia:

[...] A čo by sme sa my báť mali pozdvihnúť hlavy naše? Či sa nedokázal Slovák v tejto vojne takým človekom ako člen akéhokoľvek iného národa? Zdajú sa nám časy ťažké? Práve vtedy treba najviac smelosti a pomoci. Ľahko v pokoji sa nadrapovať. Podťte včul', kto ste chlapi, k činu za tú našu slovenčinu! Kde ste, národovci? Že nie je možné pracovať? To nie je pravda. Dívajte sa na nás, ako sme my pracovali a bojovali počas vojny, kým mnohí trčia pod hrncom. Počkajte len, počkajte, národ sa bude pýtať, čo sa robilo pod vojnou. [...] Trpáctvo pochádza z chabosti. Turčianski Slováci-národovci nechcú, boja sa tvoriť slovenskú stranu. Pochádza to z chabosti slovenských inteligentov. A keď sa tí k ničomu nemajú, ktorí by mali mať viac smelosti ako jednoduchý národ, lebo lepšie môžu vedieť, čo sa smie, a keď napriek tomu sú chabí, musí si zástavu svoju sám ľud chytiť do rúk. [...] Kto ale nemá smelosti zastať sa národa, nech potom nehovorí v mene národa.

Kronika Slovenska 2, s. 81

6 V MARTINE 30. OKTÓBRA 1918

V dopoludňajších hodinách 30. 10. 1918 spolu s príchodom účastníkov deklaračného zhromaždenia zo všetkých kútov Slovenska prichádzala do Martina od stanice vo Vrútkach aj privedená stotina 15. honvédskeho pluku z Levíc. Signatár **Martinskej deklarácie** Ivan Turzo (1882-1964) vo svojich spomienkach napísal:

Od stanice turčianskosvätomartinskej do mesta hrnul sa zástup hostí [...] zo všetkých strán Slovenska, hradskou od Vrútok kráčala stotina vyzbrojených vojakov s maďarským spevom. Prvé stretnutie! Ale vojsko čoskoro zmizlo, ako by ho zem zhltila a zastupiteľstvo slovenského národa, všetkých strán a vrstiev zišlo sa v predpoludňajších hodinách do poradnej miestnosti banky Tatry na poradu ...

Maďarské vojsko však v Martine ostalo. Malo zastrašiť účastníkov martinských slovenských porád, jednak v prípade potreby zaskočiť proti nim. Táto možnosť sa však neuskutočnila. V tom čase totiž v Budapešti vrcholila tzv. „jesienková revolúcia“ a v tomto budapeštianskom politickom zmätku povolani maďarskí politici nemali času vážnejšie si všímať slovenské veci. Stoliční matadori turčianski a pohraničná polícia sami osebe bez súhlasu v Budapešti báli sa niečo podniknúť proti nám a urobili z núdze cnosť, chtiac-nechtiac spriatelili sa s martinským 30. októbrom v nádeji (fantastickej), že azda neskoršie nejakým figlom podarí sa im zastaviť beh udalostí ... No neviem, ako by sa bola situácia pre nás vytvorila, keby nebolo októbrovej revolúcie v Maďarsku ...

Kronika Slovenska 2, s. 93

VII. ČESKOSLOVENSKO 1918 - 1938

1 LIST A. JANOUŠKA MINISTERSTVU ZAHRANIČNÝCH VECÍ V PRAHE

V Prešove bola 16. júna 1919 pod vplyvom Maďarskej republiky rád vyhlásená Slovenská republika rád, vedená českým komunistom Antonínom Janouškom (1877 - 1941), ktorý o jej cieľoch píše nasledovné:

Dnešním dnom vyhlásil proletariát na Slovensku v oblasti vojenskou konvencií dne 13. listopadu 1918 určené radovou republiku; ujmulí jsme se, opírajíce se o dělnictvo a ozbrojenou radu proletariátu, moci, splnomocnili jsme stanovené lidové komisaře, aby se ujali státní správy. Výslovně prohlašujeme, že Slovensko dnešním dnem náleží výhradně slovenskému lidu; v čele radové republiky jsou postaveni v plné majorite státní komisaři, socialisté, Slováci. Taktéž i veškerá správa stolic jest v majorite výhradně v rukou dělnictva slovenského, presidium s právem zplnomocněného jest v rukou Čecha socialisty a též i státní lidový komisariát finanční jest socialistou Čechem spravován. Vláda radové republiky slovenské nemá žádného nepřátelského úmyslu proti vaší republice. Jsme si vědomi, že v čele vaší republiky stojí muž světového rozhledu, zvuchého vědeckého jména, který jest si úplně vědom, že vlny sociální revoluce neminou světovou válkou a kapitalismem vysávané státy. Jeho, jakož i naší jedinou snahou jest, aby revoluce byla bez poruch, aby nepřinášela anarchii a nebyla znemožněna administrativa státní, bezpodmínečně nutná pro život státního organismu za změněné formy. Naší nejvřelejší snahou jest tudíž žítí v nejužší státní nedělitelné spojitosti s českým proletariátem, který jest krví naší krve, soudruhem naším na Mořave, Slezsku a v Čechách. Prohlašujeme, že nestojíme naprosto v žádném nepřátelství a válečném stavu a všemi prostředky a při všech příležitostech dáváme najevo naše soudužské a bratrské cítění s českým proletariátem, že s ním chceme v nedělitelném státním svazku pracovati pro prosazení moci proletariátu všech národů.

Naše dejiny v prameňoch, s. 294

2 ÚRYVOK Z PREJAVU MILANA HODŽU V NÁRODNOM ZHROMAŽENÍ, 1921

Otázka autonómie Slovenska bola jedným z kľúčových vnútorných problémov československej medzivojnovkej politiky. Vedúci činiteľ agrárnej strany Milan Hodža (1878 - 1944) ju vysvetľuje vo svojom prejave.

Sme proti územnej autonómii preto, že by ona znamenala pre nás poníženie na takú zlomkovitú, čiastočnú suverenitu, ktorá sa s naším cieľom byť

spolumajiteľmi celoštátnej suverenity nedá zrovnať. Územná autonómia znamená obmedziť sa na určité odbory správy

... na správu školstva a súdnictva, na administratívu ... Obmedziť sa na politickú autonómiu, znamená pre nás všetkých a pre celý štát najdôležitejšie, totiž vylúčenie z celoštátnej finančnej politiky, z celoštátnej politiky zahraničnej a celoštátnej politiky vojenskej.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 21

3 JOZEF TISO: O IDEOLÓGII SLOVENSKEJ ĽUDOVEJ STRANY, 1930

Požiadavka autonómie bola jedným zo základných princípov politiky Slovenskej ľudovej strany, hlavne v druhej polovici tridsiatych rokov.

Odmietame podozrenie, že požiadavkou slovenskej autonómie kladieme úklady proti jednotnosti štátu československého, lebo však pri autonómnom zriadení štát prepúšťa určité svoje funkcie autonómnemu telesu, zostávajúc v ostatných funkciách nedotknutá jeho zvrchovanosť ... Autonómia je uznaním štátnej zvrchovanosti a autonomisti stoja na pôde uznania celistvosti štátu. Kto je úprimne za udržanie štátu musí dôsledne podporovať dva základné piliera tohože štátu - národ český a národ slovenský ...

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 21

4 Z VYHLÁSENIA POSLANCOV A SENÁTOROV HSL'S 19. SEPTEMBRA 1938

Na jeseň 1938 dosiahlo hnutie za autonómiu na slovenskej politickej scéne svoj vrchol. Najradikálnejšie vystupovali politickí predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Ako národ kresťanský odsudzujeme snahy o krvavé a násilné vyriešenie národných problémov štátu. Vyslovujeme hlboké presvedčenie, že dobrého pomeru Čechov a Slovákov a tým aj vnútorného a zahraničného posilnenia štátu československého bude konečne dosiahnuté. Chceme slobodný a pokojný slovenský národ, autonómne a šťastné Slovensko, konsolidovanú republiku Československú. Boh nám pomáha!

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 35

5 Z DOKUMENTOV, KTORÉ PRIJALI REPREZENTANTI SLOVENSKÝCH POLITICKÝCH STRÁN V ŽILINE 6. OKTÓBRA 1938

Hlinkova slovenská ľudová strana po rokovaní v Žiline v dňoch 5. - 6. októbra 1938 vyhlásila autonómiu Slovenska.

V duchu samourčovacieho práva žiadame okamžité prevzatie výkonnej moci na Slovensku Slovákmi. Víťazstvo samourčovacieho práva znamená pre Slovenský národ víťazné zakončenie nášho dlhoročného boja. Tým sa splnili odveké túžby slovenského národa. V duchu Hlinkovho hesla sme sa zjednotili.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 37

6 JOZEF TISO V BRATISLAVSKOM ROZHLASE, NOVEMBER 1938

Predsedom autonómnej slovenskej vlády sa stal Jozef Tiso, ktorý o slovenskej autonómii predniesol rozhlasový prejav, z ktorého vyberáme úryvok.

Slováci týmto zjednotením nastupujú správnu cestu pre zaistenie lepšej budúcnosti slovenského národa a Slovenskej krajiny. Vyzývame všetkých Slovákov a Slovenky, aby túto jednotu radostne prijali. Kto sa proti jednotnej vôli slovenského národa postaví, alebo previní, stane sa nepriateľom a zradcom slovenského národa a s tým národ nemilosrdne zúčtuje. Hlinkova slovenská ľudová strana ako Strana slovenskej národnej jednoty stáva sa jedinou reprezentantkou vôle slovenského národa.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 37

VIII. SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939-45 A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

1 POVEDALI O ZASADNUTÍ SLOVENSKÉHO SNEMU 14. 3. 1939

Slovenský snem rozhodol dňa 14. marca 1939 o vzniku samostatného štátu. Nie všetci politici prijali toto rozhodnutie rovnako. O rozpornosti názorov svedčia slová jedného z popredných predstaviteľov radikálneho krídla HSL'S Alexandra Macha a jedného z najvýznamnejších ekonómov medzivojnového obdobia Petra Zaťku.

Alexander Mach, hlavný veliteľ Hlinkovej gardy a minister vnútra Slovenského štátu:

Každý bol za samostatný štát, bolo nadšenie za myšlienku slovenského štátu a toto nadšenie sa prejavilo zaspievaním hymny ... Bol to najšťastnejší deň môjho života, lebo v ten deň sa skončili obavy pred maďarským obsadením. Bol som si istý, že Slovensko je zachránené.

Peter Zaťka, poslanec slovenského snemu:

Veľkú časť poslancov som nepoznal, nepoznal som ani zmýšľanie veľkej väčšiny slovenského snemu. Bol som veľmi prekvapený, koľkí z nich zostali po Tisovom referáte zarazení, bezradní, koľkí z nich si kladli otázku, čo robiť, ako odpovedať. Nemal som dojem, že je to zhromaždenie, ktorému Hitlerovo oznámenie prišlo vhod. Predseda snemu M. Sokol sa prejavil ako prívrženec ČSR, lebo mi povedal: Ja budem musieť takúto samostatnosť vyhlásiť. Budem rád, keď pri tom neodpadnem.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 39

2 GEJZA MEDRICKÝ, GENERÁLNY TAJOMNÍK HSL'S A MINISTER HOSPODÁRSTVA, 1942

Od septembra 1939 sa Slovenská republika ako spojenec Nemeckej ríše zúčastnila priamych vojenských operácií na strane fašistického bloku.

Dnes sa rúca pod mocnými údermi nemeckej armády, po boku ktorej stojí aktívne aj slovenská armáda, starý svet. V tejto vojen nejde o vydobýjanie nových území, ale o zvrútenie zlých starých svetov. Slovenskí vojaci si vydobývajú v tejto vojne meno hrdinských bojovníkov.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 45

3 Z LISTU PÁPEŽA PIA XII. ADRESOVANÉHO PREZIDENTOVI J. TISOVI

Vznik Slovenskej republiky, ktorá sa hlásila ku kresťanským zásadám privítali i predstavitelia Vatikánu a svoju podporu prezidentovi Jozefovi Tisovi vyslovil aj pápež Pius XII.

Dozvedeli sme sa, že si bol zvolený za prezidenta Slovenskej republiky, a že si tento úrad už aj slávnostne začal. Za túto správu vzdávame Ti vďaku a prosíme od Boha, aby Tvojmu národu, nám zaiste veľmi milému, opravdivého blahobytu a šťastia, ktoré katolíckym náboženstvom sa vzmáha a upevňuje, dobrotivo udeliť ráčil.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 41

4 HOLOCAUST NA SLOVENSKU

Pri riešení tzv. židovskej otázky sa v plnej miere prejavilo obmedzovanie ľudských a občianskych práv, čo propaganda HSL'S vysvetľovala na základe demagogických vyhlásení podobného charakteru ako v ukážke z letáka Hlinkovej gardy. Na prijatie zákonov proti židovskému obyvateľstvu kriticky reagovala aj pápežská stolica. Predstavitelia židovských náboženských obcí sa odhodlali na zúfalý, ale márný protest proti bezpráviu páchanom na židovských občanoch.

Z letáka Hlinkovej gardy v roku 1940

Nás neobalamútia hlúpou frázou, že Žid je tiež človek. Židia sú zástupcami a agentmi diablov. Žid nie je výtvor Boží, ale diabolský a preto Žid nie je človek, len ako človek vyzerá. Ten, kto Židov akýmkoľvek spôsobom podporuje alebo chráni - toho trest Boží neminie.

Z diplomatickej nóty Vatikánu adresovanej slovenskej vláde

Svätá stolica so živou bolesťou sa dozvedela, že aj na Slovensku, ktorého takmer celé obyvateľstvo sa teší najkrajšej katolíckej tradícii - bolo vyhlásené 9. septembra 1941 vládne nariadenie, ktoré ustanovuje podrobné zákonodarstvo rasové, obsahujúce rozličné opatrenia, ktoré sú v zrejmej protive so zásadami katolíckymi.

Z listu rabínov prezidentovi republiky v marci 1942

Veľkej časti židovstva na Slovensku hrozí deportácia do cudzej krajiny. Takáto deportácia vo vojne znamená záhubu. V tejto poslednej osudovej hodine apelujeme na Vaše kresťanské a ľudské svedomie, obraciame sa na Vás so zúfalou prosbou: uplatnite svoj vplyv a zamedzujte takýto spôsob záhuby ľudí.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 41, 43

5 VYSTÚPENIE MINISTRA NÁRODNEJ OBRANY SR GENERÁLA FERDINANDA ČATLOŠA V ROZHLESE 29. AUGUSTA 1944

Ferdinand Čatloš, minister obrany Slovenskej republiky, napriek tomu, že vedel o pripravách Slovenského národného povstania, odmietol pridať sa k povstaniu a dňa 29. augusta 1944 vystúpil v bratislavskom rozhlase s nasledujúcim vyhlásením:

Známe je nám všetkým, že nepriateľ v hanebnej forme partizánov zákerne prepadol našu drahú slobodnú vlasť! Dnes k nám zhodení partizáni ničia výstavbu nášho štátu, rumia výsledky našej práce, prepádajú naše dediny, orabávajú nás o náš národný majetok a zákerne vraždia našich ľudí. V tomto zločinnom, pekelnom diele nepriateľ je odhodlaný pokračovať, aby nás celkom zotročil a zničil našu draho vykúpenú slobodu a štátnu samostatnosť. Nepriateľ je zákerný, postupuje bezohľadne a zhadzovaný je k nám znovu a znovu vo veľkom počte. V takomto položení, ktoré nám hrozí najkrvavejším ničením a zotročením, vlastné vojenské sily účinnej obrany nám nedostačujú. V dôsledku tejto skutočnosti prichádzajú na Slovensko jednotky nemeckej armády ... Partizáni sú najväčší nepriatelia slobodného a pokojného Slovenska. Kto by s nimi držal, je zradcom svojho rodu i svojej otčiny, ničí všetko, čo je spojené so slovenskou slobodou.

Đurica, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov, s. 183

6 STANOVISKO PREZIDENTA JOZEFA TISU K POVSTANIU

Jozef Tiso vyjadril oficiálne stanovisko slovenskej vlády, v ktorom hodnotil povstanie ako útok cudzích síl na slobodu Slovenska a v tomto duchu obhajoval opodstatnenosť pôsobenia nemeckých vojsk na území Slovenskej republiky.

Nevyjasnenosť pojmov a cieľov, použitie podvodu a zaskočenia dobromyseľných ľudí, predstieranie dobroprajnosti voči Slovákom boli prvé príznaky rodiaceho sa nového života. Do toho nevyjasneného ovzdušia hodila sa správa, že Nemci obsadzujú Slovensko, že zabili prezidenta, odvliekli vládu, a preto bola pohotovú výzva: Slováci, podťe s nami proti Nemcom! A aby sa všetky duševné zložky slovenského človeka aktivovali, bola rozšírená poplašná správa: Maďari sú vo viacerých prúdoch na postupe proti Slovensku. Slováci, pridružte sa k nám, chytajte zbraň na obranu Slovenska proti Maďarom! ... Tak sa stalo, že tejto prefíkanej taktike podľahli mnohí statoční ľudia a dobrí Slováci nielen v armáde, ale i v radoch civilného obyvateľstva, ktorí nachytaní zvučnými heslami alebo drastickým vystupovaním partizánov dostali sa do spoločnosti ľudí, ktorých ohavnosť spoznali až potom, keď si už uvedomili, že sú v hroznej protive nielen so zákonmi nášho štátu, ale i so životnými záujmami slovenského národa.

Đurica, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov, s. 183

7 GENERÁL A. MALÁR SA 30. 8. 1944 OBRÁTIL V ROZHLASOVOM PREJAVE NA PRÍSLUŠNÍKOV SLOVENSKEJ ARMÁDY

V tejto emocionálne ladenej výzve sa pokúsil veliteľ slovenských divízií na východnom Slovensku generál Augustín Malár zabrániť prechodu vojakov slovenskej armády k povstalcovi.

Keď vám môžem úprimne radiť, tak vám volám: Stáť! Čelom späť! Pochod do materských posádok k svojim jednotkám! Všetko je prenáhlené, nedomyslené a môže to naše pekné, dosiaľ vojnovou zhubou len málo dotknuté drahé Slovensko priviesť ta, kde ho nechceme mať, to je do vojennej vravy ... Keď sa rozbijeme, keď zničíme svoje ťažko nadobudnuté hodnoty, či mravné alebo materiálne, stratíme vážnosť, stratíme cenu, nebudeme znamenať vôbec nič ... Načo nám je revolúcia, mládenci? Kto nám čo robí? Myslíte, že nám môže byť lepšie? Boli ste doposiaľ sami pánmi vo svojom dome, máme však istotu, že v budúcnosti tiež tak bude? Prečo teda nečakať až veci samy dozrejú, potom jednotne, okolnostiam primerane, všetci za jeden povraz ťahať. Tak káže zdravý pud sebazáchovy malého národa.

Đurica, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov, s. 184

8 Z PREJAVU JOZEFA TISU 30. 10. 1944 V BANSKEJ BYSTRICI

30. októbra 1944 pri príležitosti vojenskej prehliadky v Banskej Bystrici po potlačení Slovenského národného povstania Jozef Tiso paradoxne vyjadril vďaku nemeckým vojskám za „znovunastolenie samostatného slovenského štátu“.

Ťažko hovoriť ústami vtedy, keď je obťažené srdce citmi hlbokého bóľu nad tým, čo sa na Slovensku odohralo, citmi hlbokého zármutku nad všetkými mŕtvymi, ktorí padli za obeť zákerného útoku na našu štátnu samostatnosť. Večný Boh nech je odmenou týmto padlým slovenským obetiam a naša spomienka nech je malou splátkou vďačnosti za veľký útok smrti, ktorý oni podstúpili len preto, že položili život za svoje verné, vytrvanlivé vyznávanie sa a priznávanie sa k slovenskému národu a štátu... Najväčší nepriateľ slovenského národa a, samozrejme, aj slovenského štátu - Beneš - vedel, že sa tu dva štáty nepomestia. Vytisnúť slovenský štát zdalo sa mu hračkou. Naštváť ale Slovákov proti vlastnému štátu vedel, že je absurdum. Za päť rokov skúsil každý Slováč, čo znamená pre Slováka slovenský štát. Od robotníka počnúc až po najvyššieho inteligenta všetci Slováci vedeli, že len slovenskému štátu môžu ďakovať za svoj chlieb a existenciu. Beneš dobre vedel, že to nepôjde, takto presvedčených Slovákov chcieť dostať proti slovenskému štátu. Preto nemohol vydať heslo. Do boja proti slovenskému štátu! Heslo, ktoré vydal, bolo práve argumentom za slovenský štát. Preto dal heslo:

Slováci, do boja, lebo Nemci vám zavraždili prezidenta! Hľa, tu je dôkaz, keď hovorím k vám, ako ma zavraždili! ... Mali sme nielen rozum, ale aj pocit zodpovednosti voči slovenskému štátu, keď sme vo vedomí, že proti cudzincom tu nadhadzovaným sami nestačíme, požiadali Veľkonemeckú ríšu, aby nás chránila. A česť nášmu ochrancovi Adolfovi Hitlerovi, sláva jeho armáde, jeho všetkým spolupracovníkom, zbraniam SS, sláva tu prítomnému generálovi (išlo o veliteľa nemeckých vojenských jednotiek SS - Obergruppenführera H. Höffleho) a ostatným veliteľom divízií, že nám prišli pomôcť a ako ste počuli z úst pána generála, prišli nám znovu nastoliť samostatný slovenský štát. Slovenský štát nie je likvidovaný a nie je pochovaný ani slovenský národ. Keď sa nám vytýka zo strany nepriateľa, že sa tak stalo vďaka cudzej pomoci, vtedy sa ja pýtam: Vy ste čiou pomocou išli na slovenský národ? Keď sem prišli Česi, Francúzi, Srbi a príslušníci rôznych kmeňov z celého Ruska, to nebol nápor cudzích proti slovenskému štátu? Je ale jeden rozdiel, že kým my sme sa starali o záchranu svoju, vy ste išli za korisťou, ktorá mala byť krvavou a pre Slovákov smrteľnou. V tom je veľký rozdiel.

Đurica, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov, s. 195

9 DEKLARÁCIA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY Z 1. SEPTEMBRA 1944

1. septembra 1944 bolo v Banskej Bystrici vyhlásené obnovenie jednotného československého štátu - Československej republiky - a moci na povstaleckom území sa ujala Slovenská národná rada, čím sa položili základy budúceho politického vývoja.

Všetky demokratické a pokrokové zložky a smery slovenského národa, ktoré viedli neustali boj proti doterajšiemu fašistickému režimu na Slovensku a proti jeho nacistickým nemeckým spojencom, utvorili dnešného dňa na Slovensku Slovenskú Národnú Radu ako vrcholný orgán domáceho slovenského odboja.

Preto Slovenská Národná Rada, ako jedine oprávnená hovoriť v mene slovenského národa, preberá dnešným dňom na celom Slovensku zákonodarnú a výkonnú moc, ako i obranu Slovenska a túto moc bude vykonávať do tých čias, kým si slovenský národ demokratickým spôsobom neurčí legitímnych zástupcov.

Náš domáci odboj tak, ako bol dosiaľ vedený v úplnej zhode s československým zahraničným odbojom, chce i naďalej v jednote a spolupráci priviesť náš boj k víťazstvu.

Sme za bratské spolužitie s českým národom v novej Československej republike. Ústavnoprávne, sociálne, hospodárske a kultúrne otázky republiky budú vzájomnou dohodou definitívne usporiadané zvolenými zástupcami slovenského a českého ľudu v duchu demokratických zásad, pokroku a sociálnej spravodlivosti.

Popri politickom oslobodení naším cieľom je zaistiť krajší a šťastný život sociálne slabým vrstvám národa, menovite slovenskému robotníkovi a roľníkovi. V záujme zvýšenia životnej úrovne sme za spravodlivé rozdelenie národného dôchodku, za novú úpravu vlastníctva a držby pôdy na prospech malých roľníkov. Robotník nech má mzdu primeranú zvýšenej úrovni a podiel na výsledku svojej práce.

Čo najrozhodnejšie odmietame a odsudzujeme protidemokratické a násilnícke výčiny a názory ľudáckeho režimu u nás. Slovenský národ nemal nič spoločného s hitlerovským Nemeckom. Naopak celým svojim zmýšľaním a presvedčením bol vždy na strane spojencov, čo pri každej vhodnej príležitosti doma i na fronte potvrdil skutkami. Slovenský národ v súlade s našimi národnými tradíciami rozhorčene odmietol tiso-vsko-tukovskú zradu na slovanstve, ktorou ľudácky režim hnal slovenský národ do boja proti bratskému národu ruskému a ostatným slovanským národom.

Dnešným dňom slovenský národ manifestačne pripojuje sa k spojeneckým národom, ktoré svojim bojom a veľkými obeťami zabezpečujú slobodný a demokratický život národom celého sveta a tak i nášmu malému národu. Všetkými silami chceme prispieť k rýchlemu skončeniu tohoto zápasu o slobodu.

V týchto dejinných chvíľach poskytneme každú mravnú a hmotnú pomoc našej slovenskej bojujúcej armáde a partizánom. Voláme celý národ do zbrane a do boja proti našim nepriateľom a ich tunajším prisluhovačom, aby všetci Slováci mohli si v slobodnej Československej republike zariadiť život podľa svojej vôle.

Naše dejiny v prameňoch, s. 332

10 SITUAČNÉ HLÁSENIE GENERÁLA RUDOLFA VIESTA DO LONDÝNA ZO DŇA 22. 10. 1944

V tomto situačnom hlásení spresnil gen. Rudolf Viest svoj pohľad na kvantitu a kvalitu povstalecké armády. Vyslovoval sa veľmi pesimisticky o ďalšom udržaní priestoru Zvolen - Banská Bystrica. V závere svojho hlásenia uviedol ako poslednú možnosť odchod do hôr, pričom sa kriticky vyslovuje o vyzbrojení a o schopnosti povstaleckej armády i partizánskych oddielov udržať obranu.

Hlavné príčiny tohoto vývoja vidím hlavne v nedostatočnom vyzbrojení jednotiek ťažkými zbraňami. Jedine 2. brigáda je v tomto ohľade vyzbrojená úplne, ale jej prevoz trval príliš dlho a ani teraz nie je tu všetok materiál. Ostatné jednotky nemajú mínometov, majú málo delostrelectva, málo protitankových zbraní. Napríklad k americkým bazookám bolo dodaných len 10 granátov na kus. A nebolo možné vytvoriť zálohy, lebo sa im nedostávalo ani len pušiek. Na celom území nie je vôbec ostnatého drôtu, čím však každé obranné postavenie stráca na hodnote pri nutnosti udržať taký veľký obvod. Ani partizánske oddiely nie sú na výške a už vôbec

sa nedá s nimi rátať pre stabilnú obranu. Celá naša útočná vozba pozostáva z niekoľkých (teraz už šiestich) tankov. Jediné letectvo, čo máme, je náš pluk zo ZSSR. Maršala Koneva som svojho času žiadal o vyslanie 20 šturmovíkov s našimi precvičenými pilotmi. Boli mi sľúbené, ale dodnes sme nedostali ani jeden. V závere musím konštatovať, že zo zahraničia sľubovaná pomoc nebola dostatočná.

Kropilák, M.: Povstanie a revolúcia, s. 133

11 Z HLAVNÉHO REFERÁTU G. HUSÁKA NA KONFERENCII KSS V KOŠICIACH 28. 2. 1945

V prejave Gustáva Husáka na konferencii Komunistickej strany Slovenska vo februári 1945 v Košiciach sa formuluje základná línia povojnovej politiky tejto strany.

V povstaní bolo jasne postavené želanie nášho národa vystupovať v rodine národov ako národ samostatný, ktorý má tie isté práva rozhodovať o svojom osude ako ktorýkoľvek národ iný ... Umelá konštrukcia jednotného národa československého, maskujúca imperialistické túžby českej reakcie, bola Slovenským národným povstaním úplne porazená.

Đurica, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov, s. 202

IX. ČESKOSLOVENSKO V ROKOCH 1945-68

1 Z KOŠICKÉHO VLÁDNEHO PROGRAMU

*15. apríla 1945 bol v Košiciach prijatý **Program novej československej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov** (Košický vládny program), v ktorom sa o. i. uvádzalo:*

Vláda ukončuje staré spory medzi Čechmi a Slovákami, vychádzajúc z uznania Slovákov ako nacionálne svojbytného národa, bude sa dôsledne snažiť, aby bola uskutočnená zásada rovný s rovným, aby tak bolo uplatnené skutočné bratstvo medzi oboma národmi. Uznávajúc, že Slováci majú byť pánmi v slovenskej krajine, bude vidieť v SNR, opierajúcej sa o národné výbory, oprávnenú predstaviteľku samobytnosti slovenského národa a nositeľku štátnej moci na území Slovenska.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 51

2 BOJE MEDZI KSS A DS V ROKU 1946

Voľby roku 1946 a ich výsledok priniesli na Slovensku súboj medzi Demokratickou stranou a Komunistickou stranou Slovenska.

Z prevolania DS pred voľbami 1946

Musíme občanstvu vysvetliť, že tieto voľby sú veľkým ľudovým hlasovaním o tom, či chce, aby v ČSR boli obnovené demokratické inštitúcie, demokratický spôsob života a vlády. Preto tieto voľby nerozhodnú len o víťazstve jednej alebo druhej strany, ale rozhodnú o víťazstve dvoch úplne rozdielnych svetových názorov.

Z dôverných materiálov KSS z leta 1946

Vedenie komunistickej strany vypracovalo presný plán na rozbitie Demokratickej strany a na uchopenie moci. Demokratickej strane musíme za každých okolností dokázať protištátnu činnosť a na základe tohto usvedčenia ju rozpustiť.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 53

3 STANOVISKO ČESKOSLOVENSKEJ VLÁDY Z 10. 7. 1947 ODMIETAJÚCE ÚČASŤ NA KONFERENCII

Československo ako aj ostatné ľudovodemokratické štáty pod tlakom ZSSR odmietli prijať Marshalov plán so zdôvodnením, že je to pokus o zasahovanie USA do vnútorných záležitostí európskych štátov. Preto sa československá vláda odmietla zúčastniť aj na konferencii o tejto pomoci.

Bolo zistené, že pozvaniu zúčastniť sa na tejto konferencii nevyhovelo mnoho štátov, najmä všetky štáty slovanské a iné štáty strednej a juhovýchodnej Európy. Konferencie sa teda nezúčastnia štáty, s ktorými je Československá republika v úzkych hospodárskych a politických stykoch, spočíva na zmluvných záväzkoch. Za tejto situácie by bola československá účasť vysvetľovaná ako akt smerujúci proti priateľstvu so Sovietskym zväzom a ostatnými našimi spojencami. Preto sa vláda jednohlasne rozhodla, že sa na tejto konferencii nezúčastní.

Kuklíkovi, J. a J.: Dějiny 20. století, s. 104

4 ZVRÁTENÁ JUSTÍCIA PODÁVA VÝKONY

Proces s tzv. vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym, ktorý sa začal 20. 11. 1952 v Prahe, patril k najväčším monsterprocesom s komunistickými funkcionármi. Proces prebiehal podľa osvedčených sovietskych skúseností: obžalovaní a svedkovia odrecitovali pripravené výpovede, ktoré sa museli naučiť naspamäť. O nenávistnú atmosféru na procese, prenášanom rozhlasom, sa zaslúžil najmä žalobca Josef Urválek, ktorý priam chorobne využíval každú možnosť na poníženie obžalovaných. Otravným dokumentom tejto justičnej zvrátenosti sú posledné slová obžalovaných a ich prosby o čo najprísnejší trest:

Slánský: [...] Dopustil som sa najpodlejších zločinov, akých sa možno vôbec dopustiť. Viem, že pre mňa niet nijakých poľahčujúcich okolností, nijaké ospravedlnenie, nijaká zhovievavosť. Nezasluhujem si iný koniec svojho zločinného života, ako je koniec, ktorý navrhuje štátny prokurátor.

Clementis: Ako som uviedol vo svojom priznaní, dopustil som sa ťažkých zločinov na záujmoch česko-slovenského ľudu a tým aj celého pokrokového ľudstva. Nech je môj prípad výstražným varovaním, k akému koncu, k akému strašnému koncu vedie matrikové, formálne členstvo v komunistickej strane spojené s kolísaním, zrádzaním vernosti strane a Sovietskemu zväzu.

Šling: [...] Bol som zákerným nepriateľom vnútri komunistickej strany. Ešte po svojom zatknutí som dlhší čas zapieral, kým som dospel k rozhodnutiu vypovedať hĺbku svojich zločinov [...] Právom sa mnou opovrhuje a zasluhujem si najvyšší a najtvrdší trest.

Kronika Slovenska 2, s. 358

5 Z POSLEDNÉHO LISTU V. CLEMENTISA PRÍBUZNÝM

Popredný slovenský politik Vladimír Clementis patril k obetiam politických procesov v 50. rokoch. Vo svojom poslednom liste príbuzným pred jeho popravou v decembri 1952 napísal:

Bolo mi oznámené, že vaše prosby o milosť boli zamietnuté a mne ostáva ešte niekoľko hodín života. So všetkým som sa vnútorne vyrovnal a neviem, či by nebolo pre mňa ťažšie ostať na tomto svete a znova mučivo prežívať všetko, čo som za posledné dva-tri roky musel prežiť. Navzdory všetkému sa zrodili lepšie časy, i keď cesta k nim je tvrdá a často krutá. A ak som pre niečo žil - tak pre toto.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 55

6 ZO SPOMIENOK ZDEŇKA MLYNÁŘA

*V roku 1952 prebehla v Československu tzv. **Akcia B**. Začala sa najintenzívnejšia fáza vysídľovania „politicky nespôľahlivých osôb“ z veľkých miest. Bývalý člen ÚV KSČ Zdeňek Mlynář si na tieto udalosti spomína takto:*

Na začiatku 50. rokov sa začala tzv. „akcia B“. V jej rámci v Prahe, Plzni a iných krajských mestách vysťahovali z bytov niekoľko stoviek ľudí. Byty boli potom 'z dôvodu verejného záujmu' zabavené a ich majitelia vysťahovaní do pohraničných dedín. V rámci tejto akcie sa v okolí Prahy zabavovali rekreačné chaty a vily. Majitelia bytov a chát boli označení za 'triedne nepriateľské živly'... Zhromaždil som materiál, z ktorého jasne vyplynulo, že ani jeden zabavený byt 'v záujme robotníckej triedy' nedostal ani jeden robotník. Všetky boli pridelené dôstojníkom armády a bezpečnosti alebo funkcionárom komunistickej strany ... Obete sa vyberali nie podľa 'triednych kvalít' majiteľov, ale podľa kvality bytu.

Kováč, D.: Slovensko v novom storočí, s. 57

X. POKUS O DEMOKRATIZÁCIU ČESKOSLOVENSKA V ROKU 1968

1 DVETISÍC SLOV, KTORÉ PATRIA ROBOTNÍKOM, POĽNOHOSPODÁROM, ÚRADNÍKOM, UMELCOM A VŠETKÝM

*Dokument **Dvetisíc slov**, ktorý bol výzvou intelektuálnej obce na podporu zmien, presne analyzuje situáciu v Československej socialistickej republike v šesťdesiatych rokoch 20. storočia.*

Najprv ohrozila život nášho národa vojna. Potom prišli ďalšie zlé časy s udalosťami, ktoré ohrozili jeho duševné zdravie a charakter. Väčšina národa prijala program socializmu s nádejami. Jeho riadenie sa však dostalo do rúk nepravých ľudí. Nakoľko by nevadilo, že nemali dosť straníckych skúseností, vecných znalostí ani filozofického vzdelania, keby mali aspoň viac obyčajnej slušnosti, aby vedeli vypočítať mienku druhých a pripustili svoje postupné vystriedanie schopnejšími.

Komunistická strana, ktorá mala po vojne veľkú dôveru ľudí, postupne ju vymieňala za úrady, až ich všetky dostala a nič iné už nemala ... Chybná línia vedenia zmenila stranu ... na mocenskú organizáciu, ktorá nadobudla veľkú príťažlivosť pre vládychtivých sebcov, vypočítavých zbabelcov a ľudí so zlým svedomím ...

Pomery v komunistickej strane boli modelom i príčinou rovnakých pomerov v štáte. Jej spojenie so štátom viedlo k tomu, že stratila výhodu odstupu od výkonnej moci. Činnosť štátu a hospodárskych organizácií nemala kritiku. Parlament sa odnaučil rokovať, vláda vládnuť a riaditelia riadiť. Voľby nemali význam, zákony stratili na váhe ... Za dnešný stav zodpovedáme všetci, viac však komunisti medzi nami, ale hlavnú zodpovednosť nesú tí, ktorí boli súčasťou či nástrojom nekontrolovateľnej moci. Bola to moc umienenej skupiny, rozprestretá pomocou stranického aparátu z Prahy do každého okresu a obce. Tento aparát rozhodoval, čo kto môže a nemôže robiť, on riadil družstevníkom družstvá, robotníkom závody a občanom národné výbory ...

Od začiatku tohto roku sme v obrodnom procese demokratizácie. Začal sa v komunistickej strane. Musíme to povedať a vedia to aj tí nekomunisti medzi nami, ktorí odtiaľ už nič dobrého nečakali. Je pravda, treba dodať, že tento proces nemohol ani nikde inde začať. Veď len komunisti mohli po celých dvadsať rokov žiť akýmsi politickým životom, len komunistická kritika bola pri veciach, kde sa robili, len opozícia v komunistickej strane mala tú výsadu, že bola v dotyku s protivníkom. Iniciatíva a úsilie demokratických komunistov je preto len splátkou za dlh, ktorý celá strana má u nekomunistov, ktorých udržala v nerovnoprávnom postavení ...

Obraciame sa na Vás v tomto okamihu nádeje, ktorá je však stále ohrozená. Trvalo niekoľko mesiacov, keď mnohí z nás uverili, že môžu prehovoriť, mnohí

však neveria ani teraz. Ale prehovorili sme už tak a toľko sa odkrylo, že svoj úmysel poľudštiť tento režim musíme jedine dokončiť. Inak by odplata starých síl bola krutá. Obraciame sa hlavne na tých, ktorí zatiaľ len čakali. Čas, ktorý nastáva, bude rozhodujúci pre mnoho rokov ...

Predovšetkým budeme odporovať názorom, keby sa vyskytli, že je možné robiť nejakú demokratickú obrodu bez komunistov, prípadne proti nim. Bolo by to nespravodlivé, ale tiež nerozumné. Komunisti majú vybudované organizácie, v ktorých je potrebné podporiť pokrokové krídlo. Majú skúsených funkcionárov, majú konečne stále v rukách rozhodujúce páky a tlačítka ... KSČ pripravujeme zjazd, ktorý zvolí nový Ústredný výbor. Žiadame, aby bol lepší, ako ten dnešný ...

Oživený letný pohyb po celej republike vyvolá záujem o usporiadanie štátoprávneho vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi. Považujeme federáciu za spôsob riešenia národnostnej otázky, inak je to len jedno z významných opatrení k demokratizácii pomerov ...

Veľké znepokojenie v poslednom čase pochádza z možnosti, že by do nášho vývoja zasiahli zahraničné sily. Tvárou v tvár voči všetkým presilám môžeme jedine trvať slušne na svojom a nezačínať si. Svojej vláde môžeme dať najavo, že za ňou budeme stáť trebárs so zbraňou, pokiaľ bude robiť to, k čomu jej dáme mandát a svojich spojencov môžeme ubezpečiť, že spojenecké, priateľské a obchodné zmluvy dodržíme ...

Tejto jari sa nám vrátila znova, ako po vojne, veľká príležitosť. Máme znova možnosť vziať do rúk našu spoločnú vec, ktorá má pracovný názor socializmus a dať jej tvar, ktorý by lepšie zodpovedal našej, kedysi dobrej povesti i pomerne dobrej mienke, ktorú sme o sebe pôvodne mali. Táto jar sa práve skončila a už sa nevráti. V zime sa všetko dozvieme.

Tým končí toto naše prehlásenie k robotníkom, poľnohospodárom, úradníkom, umelcom, vedcom, technikom a všetkým. Písané bolo z podnetu vedcov.

Dobový leták z roku 1968

2 VARŠAVSKÝ LIST

Na porade generálnych tajomníkov komunistických strán ZSSR, Poľska, Bulharska, NDR a Maďarska bolo sformulované odmietavé stanovisko k reformnej aktivite vedenia KSČ. List bol zostavený 15. júla 1968 vo Varšave.

... v mene ústredných výborov komunistických a robotníckych strán Bulharska, Maďarska, NDR, Poľska a Sovietskeho zväzu sa na vás obraciame týmto listom, vedení úprimným priateľstvom, založeným na zásadách marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu, starosťou o naše spoločné

veci, o upevnenie pozícií socializmu a bezpečnosti spoločenstva socialistických národov.

Vývoj udalostí vo vašej krajine v nás vyvoláva hlboké znepokojenie. Nástup reakcie proti vašej strane a základom spoločenského zriadenia v ČSSR, podporovaný imperializmom, podľa nášho hlbokého presvedčenia hrozí zviest' vašu krajinu z cesty socializmu a v dôsledku toho ohrozuje záujmy celej socialistickej sústavy ...

Zároveň nemôžeme súhlasiť s tým, aby nepriateľské sily zatláčali vašu krajinu zo socialistickej cesty a vytvárali hrozbu odtrhnutia Československa od socialistického spoločenstva. To už nie je iba vaša vec. To je spoločná vec všetkých komunistických a robotníckych strán a štátov, viazaných spojenectvom, spoluprácou a priateľstvom. To je spoločná vec krajín, ktoré sa združili vo Varšavskej zmluve, aby zabezpečili svoju nezávislosť, mier a bezpečnosť v Európe, aby postavili neprekonateľnú bariéru snahám imperialistických síl agresie a revanše ...

Preto musíme byť solidárny a jednotní pri obrane vymožeností socializmu, našej bezpečnosti a medzinárodných pozícií celého socialistického spoločenstva ...

Kuklíkovi, J. a J.: Dějiny 20. století, s. 160

3 VYHLÁSENIE PREDSEDNÍCTVA ÚV KSČ Z 21. 8. 1968

Toto vyhlásenie je bezprostrednou reakciou na prekvapivý vstup vojsk Varšavskej zmluvy na územie ČSSR v auguste 1968, ktorý bol z hľadiska medzinárodného práva jasným porušením suverenity štátu a príkladom vojenskej agresie.

Všetkému ľudu Československej socialistickej republiky!

Včera, dňa 20. augusta 1968, okolo 23. hodiny večer prekročili vojská ZSSR, Poľskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky štátne hranice ČSSR. Stalo sa tak bez vedomia prezidenta republiky, predsedníctva Národného zhromaždenia, predsedníctva vlády i prvého tajomníka ÚV KSČ a bez vedomia týchto orgánov. V týchto hodinách zasadalo predsedníctvo ÚV KSČ a zaoberalo sa prípravou 14. zjazdu strany. Predsedníctvo ÚV KSČ vyzýva všetkých občanov republiky, aby zachovali pokoj a nekládli postupujúcim vojskám odpor, pretože obrana našich štátnych hraníc je v tejto chvíli nemožná. Preto ani naša armáda, bezpečnosť a Ľudové milície nedostali rozkaz na obranu krajiny.

Predsedníctvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporujúci nielen základným zásadám vzťahov medzi socialistickými štátmi, ale za popretie základných noriem medzinárodného práva.

Všetci vedúci funkcionári štátu, KSČ a Národného frontu zostávajú vo svojich funkciách, do ktorých boli ako predstavitelia ľudu a členmi svojich orgánov zvolení podľa zákonov a iných nariadení, platných v ČSSR.

Ústavnými činiteľmi je okamžite zvolané zasadnutie Národného zhromaždenia, vlády republiky a predsedníctvo ÚV KSČ na prerokovanie vzniknutej situácie.

Dienstbier, J.: Srpen 1968, s. 197

4 "POZÝVACÍ LIST" NEPODPÍSAanej SKUPINY "ŠTÁTNYCH A STRANÍCKYCH ČINITEĽOV", ZVEREJNENÝ TASS 21. AUGUSTA 1968

ZSSR ospravedlňoval svoj vstup na územie Československa udajným „pozývacím listom“, ktorý zverejnil TASS 21. augusta 1968 a o autenticite a najmä autorstve ktorého sa dodnes vedú diskusie.

Občania Československa, robotníci, roľníci, príslušníci pracujúcej inteligencie, muži, ženy, mládež.

Vy všetci, bez rozdielu politickej príslušnosti, národnosti, náboženstva i spoločenského postavenia, ktorým je naša socialistická vlasť drahá a ktorým je skutočným domovom, k vám všetkým sa obraciame v tejto osudovej chvíli, ktorá navždy zostane kľúčovým okamihom našich dejín i nášho ďalšieho socialistického a demokratického vývoja, keď nám všetkým ide o hodnoty vykúpené našim dvadsaťročným úsilím, našimi obeťami, našou prácou, vo chvíli, v ktorej ide o všetko.

Obraciame sa na vás v okamihoch, keď výsledky nášho socialistického zriadenia ohrozili sily, zneužívajúce progresívne kroky, ku ktorým dala podnet samotná strana na januárovom pléne ÚV KSČ a ktoré sú od tej doby úprimne uskutočňované stranou v záujme dosiahnutia skutočnej demokracie a skutočnej humanity, ideálov to všetkých čestných občanov našej vlasti.

Z iniciatívy strany sme sa v januári vydali po nepreskúmanej ceste hľadania a nachádzania novej tváre socializmu, ktorý by zodpovedal našim národným podmienkam, spôsobu života a myslenia nášho ľudu a s ktorou by spájal svoje spoločenské i osobné perspektívy ...

Bohužiaľ toto obdobie hľadania a pretvárania našej spoločnosti zneužili pre svoje ciele, pre aktívny vstup na politickú scénu i sily, ktoré dlhé roky čakali na takýto okamih, aby zdiskreditovali stranu a upreli jej politické i mravné právo viesť spoločnosť. Týmto pravicovým silám vychádzali v ústrety i určité sily vnútri strany a v straníckych orgánoch, čím sa dostali do rozporu s princípmi a cieľmi strany, s myšlienkami proletárskeho internacionalizmu. Spoločne sa zamerali na sústavné narušovanie ústavného charakteru našej politickej reformy a sústredili sa proti

pozitívnemu úsiliu strany i štátnych orgánov pri realizácii zámerov Januára. Zorganizovali štvané kampane s cieľom skompromitovať jednotlivých funkcionárov strany, ... ktorí sa odvážili verejne upozorniť na hroziace nebezpečenstvo a videli situáciu v celej jej zložitosti. Narúšali verejný poriadok, rozpútali zaostalé nacionálne vášne. Neštítali sa ani ohovárania našej československej socialistickej vlasti, poctivej práce nášho ľudu, našej strany, armády a bezpečnosti, žiadali zmenu čs. Zahraničnej politiky. Ich štvaná kampaň vyvrcholila útokmi proti spojenectvu so Sovietskym zväzom najmä v súvislosti so štábnym cvičením ozbrojených síl Varšavskej zmluvy, ako aj útokmi proti priateľstvu so socialistickými krajinami, čím vytvorili ovzdušie úplne nepriateľné pre socialistickú krajinu ...

Vedomí si najvyššej zodpovednosti voči nášmu ľudu, pocitu naozajstného vlastenectva, medzinárodnej socialistickej solidarity, vedomí si svojich internacionálnych záväzkov vzali sme na seba iniciatívu na zomknutie všetkých vlasteneckých síl v mene socialistickej budúcnosti našej vlasti. Nebezpečenstvo bratovražedného boja, ktorý pripravovala reakcia a ktorý by bol opakovaním novodobých Lipian, postavilo nás pred nevyhnutnosť prijatia historického rozhodnutia, aby sme sa obrátili o pomoc na Sovietsky zväz a na ďalšie bratské socialistické krajiny. Naši spojenci nám poskytli túto pomoc obdobne ako v roku 1945, keď išlo o naše bytie či nebytie.

Vyzývame všetko obyvateľstvo, aby poskytlo úplnú podporu vojenským jednotkám naši spojencov. Po zlikvidovaní a nebezpečenstva reakčného prevratu opustia spojenecké vojská územie Československa ...

Dienstbier, J.: Srpen 1968, s. 198

5 VYHLÁSENIE VLÁD PIATICH ŠTÁTOV VARŠAVSKEJ ZMLUVY K OBČANOM ČSSR Z 21. 8. 1968

Uvedený text je pokusom predstaviteľov štátov, ktoré zasiahli do vývoja v Československu v auguste 1968 zdôvodniť opodstatnenosť vojenskej intervencie.

Naši bratia, Česi a Slováci!

Odpovedajúc na žiadosť o pomoc, s ktorou sa na nás obrátili vedúci stranícki a štátni predstavitelia Československa verní veci socializmu, sme dali svojim ozbrojeným silám pokyn, aby robotníckej triede a všetkému československému ľudu poskytli nutnú podporu pri obrane jeho socialistických vymožeností, stále vytrvalejšie ohrozovaných úkladmi domácej i medzinárodnej reakcie.

Práve takéto akcie vyplývajú z kolektívneho záväzku, ktorý prijali v Bratislave komunistické a robotnícke strany bratských krajín, zo záväzku spoločne podporovať, upevňovať a hájiť socialistické vymoženosti každého národa, čeliť imperialistickým úkladom ...

Československí predstavitelia vyhlasovali na sovietsko-československej schôdzke v Čiernej nad Tisou a na bratislavskej porade komunistických a robotníckych strán, že hodlajú stáť na stráži záujmov pracujúcich a zmariť akcie reakcie zamerané na podkopanie socializmu. Sľúbili, že budú upevňovať jednotu Československa s bratskými socialistickými krajinami.

Tieto ubezpečovania a záväzky neboli však splnené, čo ešte viac povzbudilo protisocialistické sily a ich zahraničných ochrancov k zosilneniu nepriateľskej činnosti. Nepriatelia sa chystali uvrhnúť krajinu do chaosu, obetovať slobodu a nezávislosť vlasti vo svojom koristníckom sebeckom záujme.

Kontrarevolucionári počítali s tým, že v komplikovanej a napätej medzinárodnej situácii, ktorú vyvolali agresívne akcie amerického imperializmu a najmä aktivizácia revanšistických síl západného Nemecka, sa im podarí vytrhnúť Československo zo spoločenstva socialistických štátov. Tieto nádeje sú však márne. Socialistické štáty majú dostatočnú silu, aby sa postavili za bratskú krajinu a uhájili vec socializmu.

Drahí priatelia!

Dnes vám na pomoc prišli triedni bratia.

Neprišli k vám preto, aby sa vmiešali do vašich vnútorných záležitostí, ale aby spolu s vami čelili kontrarevolúcii, uhájili vec socializmu a odstránili nebezpečenstvo hroziace suverenite, nezávislosti a bezpečnosti vašej vlasti. Vojská bratských spojeneckých krajín k vám prišli, aby nikto vám nemohol vziať slobodu, vydobytú v našom spoločnom boji proti fašizmu, aby nikto vám nemohol zabrániť pri postupe žiarivou socialistickou cestou. Tieto vojská opustia vaše územia po odstránení nebezpečenstva pre slobodu a nezávislosť Československá. Veríme, že jednota a zomknutosť bratských národov socialistického spoločenstva zvíťazí nad intrigami nepriateľov. Nech žije socialistické Československo! Nech žije priateľstvo a bratstvo socialistických krajín!

Dienstbier, J.: Srpen 1968, s. 203

6 KOMUNIKÉ O ČESKOSLOVENSKO-SOVIETSKOM ROKOVANÍ V MOSKVE V DŇOCH 23. - 26. AUGUSTA 1968

Po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa boli najvyšší stranícki a štátni predstavitelia ČSSR dopravení do Moskvy, kde počas „rokovania“ s predstaviteľmi ZSSR boli prinútení podpísať publikované komuniké.

23. - 26. 8. 1968 sa uskutočnili v Moskve československo-sovietske rokovania, na ktorých sa zúčastnili: z československej strany prezident ČSSR s. L. Svoboda, prvý tajomník ÚV KSČ s. A. Dubček, predseda NZ ... s. J. Smrkovský, predseda vlády ... s. O. Černík, ... V. Biľak, ... F. Barbírek, ... J. Piler, ... E. Rigo, ...

J. Špaček, ... O. Švestka, ... M. Jakeš, ... J. Lenárt, ... B. Šimon, ... G. Husák, ... A. Indra, ... Z. Mlynář, ... M. Dzúr, ... B. Kučera, ... V. Kloucký.

Zo sovietskej strany generálny tajomník ÚV KSSZ s. Brežnev, predseda Rady ministrov ZSSR, člen politbyra ÚV KSSZ s. Kosygin, predseda Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR ... s. Podgornij, ... minister obrany ZSSR s. Grečko, minister zahraničných vecí ZSSR s. Gromyko.

V priebehu rozhovorov boli v otvorenej súdružskej diskusii posúdené otázky týkajúce sa súčasného vývoja medzinárodnej situácie, aktivizácie machinácií imperializmu proti socialistickým krajinám, situácia v Československu v poslednom období i dočasného vstupu vojsk piatich socialistických krajín na územie ČSSR. Účastníci vyslovili pevné spoločné presvedčenie, že v súčasnej situácii je hlavnou úlohou uskutočniť spoločné rozhodnutia prijaté v Čiernej nad Tisou, vychádzať zo stanovísk a zásad formulovaných na porade v Bratislave, ako aj postupne uviesť do života praktické kroky vyplývajúce z dohovoru uzatvoreného v priebehu rozhovorov. Sovietska strana vyjadrila svoje porozumenie a podporu pozícií a vedeniu KSČ i Československej socialistickej republiky, ktoré je rozhodnuté vychádzať z uznesení prijatých na januárovom a májovom plenárnom zasadnutí ÚV KSČ v záujme zdokonalenia metód riadenia spoločnosti, rozvoja socialistickej demokracie a upevnenia socialistického zriadenia na základe marxizmu-leninizmu. Bolo dosiahnutá dohoda o opatreniach, ktorých cieľom je čo najrýchlejšia normalizácia situácie v ČSSR. Čs. predstavitelia informovali o najbližších zamýšľaných opatreniach k splneniu týchto cieľov. Zo strany predstaviteľov ČSSR bolo vyhlásené, že všetka práca straníckych a vládnych orgánov na všetkých úsekoch ich činnosti bude zameraná na zabezpečenie účinných opatrení v záujme socialistického zriadenia, vedúcej úlohy robotníckej triedy a komunistickej strany, v záujme rozvoja a upevnenia priateľských vzťahov s národmi Sovietskeho zväzu a celého socialistického spoločenstva. Sovietsky predstavitelia vyjadrujú jednoznačné úsilie národov ZSSR o priateľstvo a spoluprácu s národmi socialistického Československa potvrdili svoju pripravenosť k najširšej a úprimnej spolupráci na základe vzájomnej úcty a rovnoprávnosti, územnej celistvosti a nezávislosti a socialistickej solidarity.

Spojenecké vojská, ktoré dočasne vstúpili na územie Československa, sa nebudú miešať do vnútorných vecí ČSSR. Čs. strana informovala o tom, že vrchný veliteľ čs. ozbrojených síl vydal príslušne rozkazy v záujme toho, aby nedošlo k incidentom a konfliktom, ktoré by mohli vyvolať narušenie pokoja a verejného poriadku. Dal taktiež príkaz vojenskému veleniu ČSSR, aby udržiavalo spojenie s velením spojeneckých vojsk. V súvislosti s prerokúvaním tzv. otázky o situácii v ČSSR v Rade bezpečnosti vyhlásili predstavitelia ČSSR, že čs. strana nežiadala prerokúvanie tejto otázky Radou bezpečnosti a žiada o jej stiahnutie s programu rokovania. Vedúci predstavitelia KSČ a KSSZ potvrdili svoje odhodlanie vykonávať

rozhodne na medzinárodnom fóre politiku zodpovedajúcu záujmom upevnenia solidarity socialistického spoločenstva, záujmom mieru a medzinárodnej bezpečnosti. ČSSR a Sovietsky zväz tak ako doposiaľ budú klásť rozhodný odpor militaristickým, revanšistickým a neonacistickým silám usilujúcim sa o revíziu výsledkov druhej svetovej vojny a o narušenie nedotknuteľnosti existujúcich hraníc v Európe. Znova bolo potvrdené odhodlanie rozhodne plniť všetky záväzky, vyplývajúce pre obe strany ako z mnohostranných, tak aj dvojstranných dohôd, ktoré boli uzavreté medzi socialistickými štátmi, posilňovať obrannú silu socialistického spoločenstva, zvyšovať efektívnosť obrannej Varšavskej zmluvy. Rozhovory prebiehali v ovzduší otvorenosti, súdružskosti a priateľstva.

Dienstbier, J.: Srpen 1968, s. 213

7 VÝZVA PREZIDENTA REPUBLIKY, PREDSEDU NÁRODNÉHO ZHROMAŽDENIA, PREDSEDU VLÁDY A PRVÉHO TAJOMNÍKA ÚV KSČ Z 28. 8. 1968

Uvedená výzva najvyšších stranických a štátnych predstaviteľov ČSSR je jedným z najčastejšie citovaných textov z pohnutých augustových dní v roku 1968.

Naši drahí spoluobčania!

Svojimi myšlienkami sme každým okamihom s vami. Cítime s vami a rozumieme vám. Cítime svoju zodpovednosť za dôveru, ktorou ste nás obklopili. Prosíme vás, v mene všetkého, čo je drahé našim národom: Nedajte sa uniesť svojimi citmi k ničomu, čo by znamenalo národnú katastrofu. Všetko teraz závisí od vás, od vášho rozhodnutia. Rozhodujte štátnicky a múdro! Vieme, že ste toho schopní!

Hlavná otázka dneška znie: dokážeme nájsť východisko z reálnej situácie a vládnuť si sami v týchto ťažkých chvíľach? Alebo dovolíme, aby nezodpovednosť nerozvážnych či sily cudzie socializmu vyvolali zásah vojsk, ktoré sú na našom území? Chce snáď niekto, kto má rád našu socialistickú vlasť, aby sa tieto vojská opäť vrátili do ulíc našich miest, z ktorých už väčšina odišla a budú ďalej odchádzať? Myslí si snáď niekto, že si sami vládnuť nevieme? My veríme, že to dokážeme za akýchkoľvek podmienok.

Žiadali ste, aby sa vami volení predstavitelia opäť ujali svojich funkcií. Sú vám za to vďační a zaviazaní do konca svojich životov. prosíme vás však v tejto chvíli o jediné: podporte to, prečo sme sa do svojich funkcií vrátili. To, čo je podmienkou, aby vaše i naše úsilie malo zmysel. Podporte snahu o konsolidáciu, aby vojská z nášho územia mohli začať postupne odchádzať a nakoniec úplne odísť. Postavte sa spolu s nami proti všetkému, čo stojí tomuto úsiliu v ceste. Pomôžte nám zabrániť provokáciám, zabráňte hazardnej hre o osudy našich národov. V tom je celý zmysel nášho jednania. To je predpoklad, aby sme mohli pokračovať v politike, ktorej ste dali svoju dôveru.

Vaša dôvera nás zaväzuje. Sme však povinní v tejto krajine z vášho poverenia vládnuť. Umožnite nám to, ak od nás žiadate, aby sme vám slúžili.

**prezident ČSSR Ludvík Svoboda,
za Národné zhromaždenie ČSSR Josef Smrkovský,
za vládu republiky Ing. Oldřich Černík,
za ÚV KSČ Alexander Dubček.**

Dienstbier, J.: Srpen 1968, s. 215

8 REZOLÚCIA Z AKTÍVU FUNKCIONÁROV TESLA STRAŠNICE Z 28. 8. 1968

Na obranu obrodného procesu a myšlienok „pražskej jari“ vystúpili radoví komunisti a občania republiky. Jedným z nich bolo komuniké z aktívu funkcionárov KSČ, ROH a ostatných organizácií NF závodu Tesla Strašnice.

S pohnutím sme si vypočuli prejavy ss. Svobodu a Dubčeka a s rozhorčením odsudzujeme nadiktované moskovské komuniké. Po vierolomnej okupácii, únosne našich predstaviteľov a násilí konanom okupačnými vojskami je akt neľudského nátlaku na našich predstaviteľov ďalším dôkazom mocenskej politiky vládnuvúcich kruhov ZSSR, ktoré neváhali obetovať ľudské životy i naše tradičné priateľské vzťahy k ľudu veľkého slovanského národa. Náš ľud, ktorý prežil sklamanie zrady Mníchova v r. 1938, je dnes jednotný a odhodlaný nezmieriť sa s potupnou okupáciou bývalého priateľa. Vyslovujeme našim predstaviteľom Svobodovi, Dubčekovi, Černíkovi i Smrkovskému poďakovanie za statočnosť počas nerovného rokovania v Moskve a ubezpečujeme ich o našej plnej podpore v spoločnom boji za obnovenie predokupačného života našich krajín. Naďalej týmto našim predstaviteľom plne dôverujeme, nemôžeme však prijať obsah a formu moskovského komuniké. V záujme zachovania jednoty nášho ľudu a žiadame zverejnenie všetkých i čiastkových dohôd zo všetkých rokovaní so zástupcami okupačných krajín. Preto vyhlasujeme:

1. Nikdy sa nezmierime s okupáciou nášho územia a trváme na okamžitom a bezpodmienečnom odchode okupačných vojsk. Odstránenie okupácie je 1. predpokladom normalizácie života v našej vlasti.
2. Chceme počuť celú a úplnú pravdu, a to bezodkladne o všetkých i čiastkových dohodách.
3. Stojíme plne za rokovaním 14. zjazdu KSČ, za ústredným výborom a zvoleným na tomto zjazde a stotožňujeme sa so zjazdovými dokumentmi.
4. Vo svojej krajine budeme uvádzať do života v plnej šírke akčný program KSČ prijatý na aprílovom zasadnutí ÚV KSČ. Chceme realizovať socializmus s ľudskou tvárou! Aktív funkcionárov KSČ, ROH a ostatných organizácií NF závodov Tesla Strašnice.

Dienstbier, J.: Srpen 1968, s. 216

XI. OBDOBIE NORMALIZÁCIE

1 PROTI „ANTISOCIALISTICKÝM ŽIVLOM“

Zo zákona č. 99/1969 o niektorých prechodných opatreniach na upevnenie a ochranu verejného poriadku:

§ 1 Kto sa po nadobudnutí účinnosti tohto zákonného opatrenia - zúčastní na akcii narušujúcej verejný poriadok, kto na takúto akciu vyzýva alebo ju podporuje, kto neposlúchne výzvu verejného činiteľa na zachovanie verejného poriadku [...], bude potrestaný, pokiaľ nejde o trestný čin [...], odňatím slobody až do troch mesiacov alebo peňažným trestom až do 5 000 Kčs alebo oboma týmito trestami. [...]

§ 4 Toho, kto svojou činnosťou narušuje socialistický spoločenský poriadok [...], možno z funkcie odvolať, poprípade s ním i okamžite rozviazať pracovný pomer [...]. Študenta možno za uvedených okolností vylúčiť z ďalšieho štúdia.

§ 5 Príslušný orgán štátnej správy zastaví činnosť dobrovoľnej alebo inej organizácie alebo jej orgánu na dobu 3 mesiacov, poprípade (ich) [...] rozpustí [...], ak ich činnosť napomáha rušenie verejného poriadku.

Kronika Slovenska 2, s. 435

2 ZO SPOMIENOK ALEXANDRA DUBČEKA

Po odvolaní z miesta veľvyslanca v Turecku (24. 6. 1970) a vylúčení z KSČ bol Alexander Dubček aj naďalej „nebezpečný“ pre normalizačný režim. Preto bol až do novembra 1989 pod prísny dozorom ŠtB:

Každý deň v električke, v ktorej som sa viezol do práce a naspäť, cestovali aspoň traja dôstojníci v civile a sledovali ma. Dvaja z nich zvyčajne so mnou nastúpili, každý z nich stál pri inom východe [...]. Štvrtý šiel v aute za električkou a niekedy mal so sebou aj ďalšieho muža [...]. Čoskoro som si všimol, že každého, kto ma pozdravil, ihneď sledoval jeden z agentov, len čo vystúpil z vozňa. Potom som sa dozvedel od tých, ktorým venovali takú pozornosť, že ich zastavili, museli predložiť preukaz [...] a o pár dní ich volali na výsluch. Niektorým sa vyhrážali, že prídu o zamestnanie, keď sa budú so mnou ešte rozprávať. Tieto praktiky ma deprimovali, a preto som sa rozhodol, že sa budem ďalším kontaktom vyhýbať. Nechcel som, aby niekto mal neprijemnosti [...]. Tak vlastne dosiahli, čo chceli - izolovali ma od ľudí.

Kronika Slovenska 2, s. 439

3 AKO NÁS VIDELI ZO ZÁPADU

Londýnske Times 23. mája 1980 priniesli článok Trápna diktatúra Dr. Husáka. Okrem iného sa v ňom písalo:

Dr. Husák je práve tak produktom sovietskej agresie ako Babrak Karmal v Afganistane a je rovnako neúspešným izolovaným predstaviteľom okupovanej krajiny [...]. Pritom mal Dr. Husák v začiatočnom období príležitosť získať si medzi ľuďmi určitú mieru podpory alebo porozumenia. Bol by sa mohol pokúsiť dosiahnuť uzmierenia, aké dosiahol János Kádár v Maďarsku po udalostiach roku 1956 tak, že urobil čiaru za minulosťou a oznámil, že »kto nie je proti nám, je s nami...«. Avšak Dr. Husák neurobil ani najmenší viditeľný pokus o zmierenie [...]. Obyvateľstvu bolo sľúbené rýchle zvýšenie životnej úrovne pod nevyslovenou, ale jasnou podmienkou, že sa prestane pliesť do politiky. Všetky reformy boli likvidované a vedenia v krajine sa ujali ľudia nekvalifikovaní [...] Čs. predstavitelia majú niekedy sklon sa ponosovať a klásť otázku, prečo sú ich styky s cudzími štátmi zlé. Odpoveď je veľmi jednoduchá. Dokiaľ nedosiahnu zmierenie s vlastným ľudom, nemôžu očakávať zmierenie so zahraničím.

Kronika Slovenska 2, s. 469

4 „VŠETCI MÔŽEME HOVORIŤ PRAVDU ...“

*V dokumente Charty 77 **Slovo k spoluobčanom**, ktorý vydala k 10. výročiu svojho vzniku, sa o „komunistickej elite“ píše:*

Majú svoje spotrebiteľské výhody, osobitných dodávateľov, osobitné služby, osobitnú zdravotnú starostlivosť, osobitné tajomné príjmy. [...] v pomeroch, kde je pre normálnych občanov také obťažné toľko vecí zariadiť a dostať, je pre nich čokoľvek vecou jedného telefónneho hovoru. Dokonca aj to, aby ich menej usilovné dieťa prešlo bez problémov všetkými skúškami na vysokej škole. [...] Všetci môžeme hneď zajtra začať hovoriť pravdu. Nielen doma, ale aj na pracoviskách, pri spoločenských stretnutiach, na najrôznejších schôdzach [...]. Všetci môžeme vziať vážne svoju odborovú príslušnosť, domáhať sa svojich formálne vyhlásených a nerešpektovaných práv, voliť do odborových orgánov neohrozených tlmočníkov skutočnej vôle pracujúcich [...]. Všetci môžeme vytvárať v rôznych prostrediach neformálne politické fóra [...]. Môžeme sa domáhať pravdivých informácií, písať pravdu do existujúcich oznamovacích prostriedkov [...]. Učitelia by mali učiť pravdu, mali by učiť v súlade so svojím svedomím [...]. Veriaci občania by sa nemali báť chodiť do kostolov a nemali by skrývať svoju vieru [...]. Slobodnú tvorbu nemôže nikto nikomu zakazovať.

Kronika Slovenska 2, s. 492

5 VÝCHODISKOM JE OBČIANSKA AKTIVITA

Z prvého vyhlásenia Verejnosti proti násiliu:

Hlboko nás znepokojuje súčasný stav československej spoločnosti. Už pridlho sme svedkami deformácií v spoločenskom a politickom živote, chronických chorôb ekonomiky, klesania úrovne sociálnej a zdravotníckej starostlivosti, školstva a kultúry, rôznych prejavov sociálnej nespravodlivosti, nedodržiavania platných

zákonov, devastácie životného prostredia, narastajúcich napätí medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva, generáciami, medzi národmi a národnosťami ČSSR a prehlbujúcej sa mravnej krízy. [...] Sme presvedčení, že z tohto stavu sa nedostaneme bez aktivity nás všetkých. [...] Dnes, na prahu posledného desaťročia tohto tisícročia sa aj pre našu krajinu otvára reálny priestor pre demokraciu a cestu za dôstojným životom, ktorú už nastúpili okolité krajiny. [...] Zoberme ako občania svoje záležitosti do vlastných rúk!

Kronika Slovenska 2, s. 505

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BENEŠ, Zdeněk: **DĚJINY STŘEDOVĚKU**. Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1994.
2. ČAPEK, Vratislav a kol.: **DEJEPIS pre 2. ročník gymnázia**. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1986.
3. DIENSTBIER, Jiří - LÁNSKÝ, Karel: **SRPEN 1968**. Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1990.
4. DVOŘÁK, P. a kol.: **SLOVENSKO V STREDOVEKU A NA ZAČIATKU NOVOVEKU**. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava 1997.
5. ĎURICA, Milan S.: **DEJINY SLOVENSKA A SLOVÁKOV**. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1996.
6. HROCH, Miroslav: **EURÓPA - HISTORICKÉ UDALOSTI**. Smena, Bratislava 1985.
7. JÍLEK, Tomáš a kol.: **DEJEPIS pre 1. ročník gymnázia**. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1984.
8. KOVÁČ, Dušan a kol.: **KRONIKA SLOVENSKA 1. OD NAJSTARŠÍCH ČIAS DO KONCA 19. STOROČIA**. Fortuna Print, a. s., Bratislava 1998.
9. KOVÁČ, Dušan a kol.: **KRONIKA SLOVENSKA 2. SLOVENSKO V 20. STOROČÍ**. Fortuna Print, a. s., Bratislava 1999.
10. KOVÁČ, Dušan a kol.: **SLOVENSKO V NOVOM STOROČÍ**. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava 1997.
11. KOVÁČ, Dušan - LIPTÁK, Ľubomír: **KAPITOLY Z DEJÍN pre stredné školy**. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1992.
12. KROPILÁK, Miroslav: **POVSTANIE A REVOLÚCIA**. Obzor, Bratislava 1984.
13. KUKLÍKOVI, Jan a Jan: **DĚJINY 20. STOLETÍ**. Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1995.
14. SKLADANÝ, Marián a kol.: **DEJEPIS 5**. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1988.
15. RATKOŠ, P. - BUTVIN, J. - KROPILÁK, M.: **NAŠE DEJINY V PRAMEŇOCH**. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1971.